

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

Екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку засобом
експериментальної діяльності

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ЗМП-ОПН 22
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(код і найменування спеціальності)

_____ / Максим ДМИТРУК
(підпис) (ім'я та прізвище)
Керівник _____ / Олена КОВАЛЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)
Рецензент _____ / Ганна КОРНІЮШ
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____ / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)
Нормоконтроль _____ / Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)
Секретар ЕК _____ / Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“28” квітня 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

- здобувача Дмитрука Максима Петровича
1. Тема: Екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку засобом експериментальної діяльності
затверджена наказом по університету № 4801-5/925 від 11.04.2025 р.
 2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.
 3. Вихідні дані до роботи/проекту: об'єкт дослідження: екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку у навчально-виховному процесі дошкільних закладів; предмет дослідження: методика організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку; мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників з метою формування їх екологічної культури та практичних умінь. Завдання дослідження: проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблем екологічної освіти дошкільнят та методики експериментальної діяльності у дошкільному віці; визначити форми, методи і засоби екологічної освіти, які найбільш ефективні для дітей старшого дошкільного віку; теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників; розробити практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження експериментальної діяльності в екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку.
 4. Зміст роботи/проекту (перелік питань, які належить розробити):

розробка методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників.

5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал):

презентація доповіді за результатами дослідження з використання комп'ютерної презентаційної програми Power point

6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

_____ Олена КОВАЛЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

_____ Максим ДМИТРУК
(підпис) (ім'я, прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблем екологічної освіти дошкільнят та методики експериментальної діяльності у дошкільному віці. Визначити форми, методи і засоби екологічної освіти, які найбільш ефективні для дітей старшого дошкільного віку.	12.05.2025	виконано
2	Розробити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників. Експериментально перевірити ефективність розробленої методики.	29.05.2025	виконано
3	Розробити практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження експериментальної діяльності в екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку.	05.06.2025	виконано

Студент

_____ Максим ДМИТРУК
(підпис) (ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

_____ Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 78 с., 1 рис., 4 табл., 79 джерел.

Об'єкт дослідження: екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку у навчально-виховному процесі дошкільних закладів.

Предмет дослідження: методика організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників з метою формування їх екологічної культури та практичних умінь.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні та статистичні.

У роботі досліджується роль експериментальної діяльності як ефективного засобу формування екологічної свідомості у дітей старшого дошкільного віку. Розкривається зміст поняття «екологічна освіта» в контексті дошкільного навчання, обґрунтовується доцільність застосування дослідницьких методів як засобу пізнання навколишнього світу. Особливу увагу приділено віковим особливостям дітей 5–6 років, їх природній допитливості та потребі в активному практичному пізнанні. У роботі представлено приклади екологічних експериментів, що сприяють розвитку пізнавальної активності, екологічної культури та усвідомленого ставлення до природи. Доведено, що систематичне використання елементів дослідницької діяльності позитивно впливає на формування екологічних уявлень, сприяє розвитку мовлення, мислення та емоційно-ціннісного ставлення до довкілля.

Ключові слова: екологічна освіта, старший дошкільний вік, експериментальна діяльність, пізнавальна активність, дослідницькі методи, екологічне виховання, дошкільна педагогіка, формування екологічної свідомості.

ABSTRACT

Work contains: 78 pg., 1 fig., 4 tab., 79 sources.

Sowing seeds soaked in nutrient solution Research object: environmental education of preschool children in the educational process of preschool institutions.

Research subject: pedagogical conditions, methods, and organisation of experimental activities as a means of forming environmental awareness and skills in preschool children.

Research aim: to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of experimental activities as a method of environmental education for preschool children, with the goal of forming their ecological culture and practical skills.

Research methods: theoretical, empirical, and statistical. The study examines the role of experimental activities as an effective means of forming environmental awareness in preschool children. It explores the concept of "environmental education" in the context of preschool learning and justifies the appropriateness of research methods as a tool for understanding the surrounding world. Particular attention is paid to the age-specific characteristics of 5–6-year-old children, their natural curiosity, and their need for active hands-on learning. The work provides examples of ecological experiments that promote cognitive activity, ecological culture, and a conscious attitude toward nature. It is proven that the systematic use of research-based activities positively influences the formation of ecological understanding, supports the development of speech, thinking, and emotional-value attitudes toward the environment.

Keywords: environmental education, preschool age, experimental activities, cognitive activity, research methods, ecological upbringing, preschool pedagogy, formation of environmental awareness.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	11
1.1. Екологічна освіта дошкільнят у сучасному дошкільньому навчальному закладі	11
1.2. Форми, методи та засоби екологічної освіти старших дошкільників	18
1.3. Особливості організації та методики проведення експериментальної діяльності у старшому дошкільньому віці	22
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Розробка методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільнього віку	31
2.2. Експериментальна перевірка ефективності впровадженої методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільнього віку	37
2.3. Практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження експериментальної діяльності в екологічну освіту дошкільників	62
Висновки до розділу 2.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТОК А	77

ВСТУП

У сучасних умовах глобальної екологічної кризи питання формування екологічної свідомості громадян набуває особливої ваги. Екологічні проблеми — зміна клімату, забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів — стають загрозою не лише для сучасного, а й для майбутніх поколінь. У зв'язку з цим зростає необхідність формування екологічної культури особистості з наймолодшого віку. Саме дошкільний вік, зокрема старший дошкільний вік, є надзвичайно сприятливим періодом для початку екологічного виховання, оскільки діти цього віку активно пізнають навколишній світ, виявляють допитливість і мають природну відкритість до нового досвіду.

Одним із ефективних засобів екологічної освіти є експериментальна діяльність, яка сприяє розвитку пізнавального інтересу, формуванню навичок спостереження, аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Експериментальна діяльність дозволяє дітям самостійно відкривати закономірності навколишнього середовища, що забезпечує глибше розуміння екологічних явищ і процесів.

Незважаючи на наявність певного науково-методичного доробку в галузі екологічного виховання дошкільників, проблема інтеграції експериментальної діяльності у процес екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку ще недостатньо висвітлена. У більшості закладів дошкільної освіти екологічне виховання здійснюється переважно шляхом традиційних форм — бесід, спостережень, екскурсій, тоді як експериментальна діяльність використовується епізодично або взагалі не реалізується на практиці. Це свідчить про необхідність розробки ефективної методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні старших дошкільників.

Актуальність обраної теми зумовлена також і завданнями, визначеними у нормативно-правових документах України: Законі України «Про освіту»,

Базовому компоненті дошкільної освіти, Концепції екологічної освіти України, Державному стандарті дошкільної освіти. У цих документах підкреслюється важливість формування у дітей основ екологічної культури, екологічного мислення, бережного ставлення до природи. У контексті реалізації цілей сталого розвитку освіта для сталого розвитку, зокрема екологічна освіта, повинна стати невід'ємною частиною освітнього процесу вже на дошкільному етапі.

З огляду на це особливої актуальності набуває розробка такої методики організації експериментальної діяльності, яка відповідала б віковим особливостям дітей старшого дошкільного віку, враховувала б інтереси, рівень розвитку пізнавальної сфери, потребу в активній діяльності. Важливим є також забезпечення інтеграції експериментальної діяльності в усі напрями освітнього процесу в ЗДО, створення відповідного розвивального середовища, підготовка педагогів до реалізації екологічного виховання через дослідницьку діяльність.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена:

– потребою суспільства у формуванні екологічно свідомої особистості, здатної відповідально ставитися до природи;

– необхідністю вдосконалення змісту і форм екологічної освіти в закладах дошкільної освіти;

– недостатнім рівнем розробленості та впровадження методик організації експериментальної діяльності як ефективного засобу екологічного виховання;

– завданнями, що ставляться перед дошкільною освітою в державних стандартах, програмах та концепціях;

– актуальністю реалізації цілей освіти для сталого розвитку.

Усе це обумовлює важливість і своєчасність наукового дослідження, присвяченого розробці та впровадженню методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Результати дослідження можуть бути корисними для

педагогів-практиків, методистів, керівників ЗДО, а також стануть вагомим внеском у розвиток теорії і методики дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку у навчально-виховному процесі дошкільних закладів.

Предмет дослідження: методика організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників з метою формування їх екологічної культури та практичних умінь.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблем екологічної освіти дошкільнят та методики експериментальної діяльності у дошкільному віці.

2. Визначити форми, методи і засоби екологічної освіти, які найбільш ефективні для дітей старшого дошкільного віку.

3. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дошкільників.

4. Розробити практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження експериментальної діяльності в екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження. якщо у навчально-виховному процесі дітей старшого дошкільного віку систематично застосовувати метод експериментальної діяльності, то це сприятиме підвищенню рівня їх екологічної свідомості, розвитку практичних екологічних умінь та мотивації до бережливого ставлення до природи.

Як піддослідні обрані діти старшого дошкільного віку, старша та підготовча групи. Всього в дослідженні брали участь 20 осіб, вік яких 5-6 років.

Практична значущість дослідження визначається тим, що результати дослідження можуть використовуватися в педагогічній практиці дошкільних освітніх установ, а також можуть послужити матеріалом для розробки спеціальних курсів, семінарів з збагачення педагогічного досвіду.

Таким чином, створюється реальна основа для саморозвитку та самореалізації дошкільнят, сприяючи розвитку дослідницької активності та ініціативи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Екологічна освіта дошкільнят у сучасному дошкільньому навчальному закладі

Розвиток екологічної освіти як нового напрямку дошкільньої педагогіки розпочався значно пізніше, ніж екологічної освіти школярів та студентів, і наразі перебуває у стадії становлення. Особливо бурхливий розвиток цього напрямку спостерігається у 90-ті роки. З'являються парціальні екологічні програми, питання екології включаються до змісту окремих розділів комплексних програм («Розвиток», «Дитинство», «Веселка»), до базисної програми розвитку дитини-дошкільника «Витоки»; публікуються різноманітні методичні розробки. Організуються всеукраїнські та регіональні наради, конкурси на кращу організацію роботи з екологічної освіти. Окремі вимоги (як тимчасовий стандарт) сформульовані у 1996 р. у документах з атестації та акредитації дошкільних освітніх установ у розділі «Розвиток екологічної культури дітей». Цей документ вперше закріпив вимогу до дошкільних установ будь-якого виду проводити роботу в галузі екологічної освіти.

Аналіз різноманітних матеріалів (монографії, методичні посібники, збірники статей, статті у періодичній пресі, досвід роботи дошкільних установ, представлений на виставках, конкурсах, конференціях тощо) дозволив зробити висновок про те, що сучасна екологічна освіта як особливий напрям дошкільньої педагогіки в нашій країні формується на основі кількох складових і значною мірою відрізняється від такої в інших країнах.

1. Традиційні для вітчизняної педагогіки підходи (К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой та інші), що базуються на тісному контакті дітей

з природою, натуралістичних спостереженнях, екскурсіях. Такий підхід передбачає, з одного боку, розвиток у дитині моральних засад, уміння бачити красу природи, відчувати та розуміти її, з іншого – розвиток пізнавального інтересу, розгляд природи як універсального об'єкта для навчання. З іменами цих та інших відомих українських педагогів тісно пов'язане становлення в дошкільних установах нашої країни такого традиційного напрямку роботи, як ознайомлення з навколишнім світом, природою. Цей напрям створює хорошу базу для екологічної освіти дітей.

2. Народні традиції. Народні свята, прикмети, ігри, казки різних народів відображають певний рівень сприйняття природи людьми, їхнє ставлення до неї, особливості використання природних ресурсів. У народній творчості добре простежуються регіональні особливості взаємин «людина – природа». Інтерес дітей дошкільного віку до ігор, казок, загадок робить особливо перспективним використання елементів різних культур з метою екологічної освіти.

3. Зарубіжні технології. Наразі зарубіжні технології слабо представлені у масовій практиці екологічної освіти дошкільнят. Найбільш відомі в нашій країні розробки фахівців США («Відчуття дива»), Швеції (школа Мулле), меншою мірою – Німеччини. У більшості випадків зарубіжні матеріали подаються у вигляді опису конкретних технологій (ігор, досліджень тощо) без теоретичних обґрунтувань та розраховані на дітей старшого дошкільного та шкільного віку. Всі вони потребують адаптації до вітчизняних умов.

4. Вітчизняна екологічна освіта школярів. За відсутності достатньої кількості методичної літератури вихователі дошкільних установ часто намагаються перенести зміст підручників, методик навчання учнів початкової школи до дитячого садка. Такий підхід призводить до втрати інтересу дітей до цієї галузі знань та перевантаження зайвою інформацією. Зміст та методика шкільної екологічної освіти не можуть механічно переноситися до дошкільних

установ, хоча їх необхідно враховувати при розгляді питання про наступність «дошкільний ступінь – початкова школа».

На основі аналізу особливостей формування системи безперервної екологічної освіти та її першого дошкільного ступеня в регіонах визначено різні варіанти становлення екологічної освіти дошкільнят. Перший із них можна позначити як стихійний, другий – як системний. У першому випадку ініціатива впровадження елементів екологічної освіти належить безпосередньо колективу дошкільного закладу, який самостійно, в рамках свого розуміння, працює в цьому напрямку, використовуючи та адаптуючи відомі програми або створюючи власні. У другому випадку спочатку розробляється концепція безперервної освіти регіону, в якій певне місце відводиться дошкільному ступеню (у роботі розглядаються конкретні приклади). За такого підходу цілі та завдання дошкільної освіти визначаються, виходячи з положень загальної регіональної концепції. Другий (системний) варіант організації роботи видається більш кращим, оскільки в цьому випадку дитина, починаючи з дошкільного віку, отримує систематичну екологічну освіту, з урахуванням наступності. Робота дошкільних установ у системі безперервної екологічної освіти покращує координацію дошкільних установ з іншими організаціями, що дозволяє отримати ефективніші результати. Можливий і третій варіант, коли колективи дитячих садків, які самостійно обрали екологічну тематику як пріоритетний напрямок, з часом включаються до регіональної системи безперервної екологічної освіти. Однак такий підхід не завжди дає позитивні результати, оскільки зміст та цілі роботи в дошкільному закладі часто не узгоджені з положеннями загальної регіональної концепції.

Дошкільне дитинство – початковий етап формування особистості людини, її ціннісної орієнтації у навколишньому світі. У цей період закладається позитивне ставлення до природи, до «рукотворного світу», до себе та до оточуючих людей.

Основним змістом екологічного виховання є формування у дитини усвідомлено-правильного ставлення до природних явищ та об'єктів, які оточують її, і з якими вона знайомиться у дошкільному дитинстві.

Усвідомлено-правильне ставлення дітей до природи будується на чуттєвому її сприйнятті, емоційному ставленні до неї та знанні особливостей життя, зростання та розвитку окремих живих істот, деяких біоценозів, знанні пристосувальних залежностей існування живих організмів від факторів зовнішнього середовища, взаємозв'язків усередині природних спільнот. Такі знання в процесі спілкування дитини з природою забезпечують їй розуміння конкретних ситуацій у поведінці тварин, стані рослин, правильну їх оцінку та адекватне реагування. Усвідомлений характер ставлення при цьому виявляється в тому, що діти можуть самі пояснити ситуацію або зрозуміти пояснення дорослих, можуть самостійно або разом з дорослими, розуміючи ситуацію та знаючи потреби живої істоти, виконати окремі трудові дії, спрямовані на збереження та покращення життя рослин і тварин.

Самоцінність дошкільного дитинства очевидна: перші сім років у житті дитини – це період її бурхливого зростання та інтенсивного розвитку, період безперервного вдосконалення фізичних та психічних можливостей, початок становлення особистості.

Досягненням перших семи років є становлення самосвідомості: дитина виділяє себе з предметного світу, починає розуміти своє місце в колі близьких і знайомих людей, усвідомлено орієнтуватися в навколишньому предметно-природному світі, виокремлювати його цінності.

Усі видатні мислителі та педагоги минулого надавали великого значення природі як засобу виховання дітей: Я.А. Коменський бачив у природі джерело знань, засіб для розвитку розуму, почуттів та волі.

К.Д. Ушинський був за те, щоб «вести дітей у природу», щоб повідомляти їм усе доступне та корисне для їхнього розумового та словесного розвитку.

Ідеї ознайомлення дошкільнят з природою отримали подальший розвиток у теорії та практиці радянського дошкільного виховання у статтях, методичних роботах (О. Йогансон, А.А. Бистров, Р.М. Басс, А.М. Степанова, Е.І. Залкінд, Є.І. Волкова, Є. Геннінгс та ін.). Довгий час великою підмогою для практиків дошкільного виховання були методичні посібники М.В. Лучич, М.М. Марковської, рекомендації З.Д. Сізенко; не одне покоління вихователів навчалось за підручником С.А. Веретенникової. Велику роль відіграли роботи провідних педагогів та методистів, у центрі уваги яких було формування спостереження як основного методу ознайомлення з навколишнім, накопичення, уточнення та розширення достовірних відомостей про природу (З.Д. Сізенко, С.А. Веретенникова, А.М. Нізова, Л.І. Пушніна, М.В. Лучич, А.Ф. Мазуріна та ін.).

Велике значення в науковому обґрунтуванні методики ознайомлення з природою відіграли дослідження, які почали проводитися в 1950-ті роки на кафедрах дошкільної педагогіки педінститутів. Одне з перших – дослідження Е.І. Залкінд, присвячене ознайомленню дошкільнят з птахами, – показало, наскільки важлива правильна організація чуттєвого сприйняття об'єктів природи: продумане керівництво спостереженнями дає дітям багато вражень, які перетворюються на конкретні та узагальнені уявлення, сприяють розвитку мовлення. На початку 1970-х років почали проводитися педагогічні дослідження, які надалі увійшли до ядра теоретико-експериментального обґрунтування методики екологічного виховання дошкільнят. Це було пов'язано з новими ідеями, ініційованими Академією педагогічних наук. Дитячими психологами (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін та ін.) проголошувалася необхідність:

- 1) ускладнення змісту навчання – привнесення до нього теоретичних знань, що відображають закономірності навколишньої дійсності;
- 2) побудови системи знань, засвоєння яких забезпечувало б ефективний розумовий розвиток дітей.

Реалізацією цієї ідеї у сфері дошкільного виховання, яка мала забезпечити хорошу підготовку дітей до школи, займалися А.В. Запорожець, Н.Н. Подд'яков, Л.А. Венгер (НДІ дошкільного виховання АПН). Психологи обґрунтували положення про те, що діти дошкільного віку можуть засвоїти систему взаємопов'язаних знань, що відображає закономірності тієї чи іншої галузі дійсності, якщо ця система буде доступна наочно-образному мисленню, що переважає в цьому віці.

У дошкільній педагогіці почалися дослідження з відбору та систематизації природознавчих знань, що відображають провідні закономірності живої (І.А. Хайдурова, С.Н. Ніколаєва, Є.Ф. Терентьєва) та неживої (І.С. Фрейдкін) природи. У дослідженнях, присвячених живій природі, як провідна була обрана закономірність, якій підкоряється життя будь-якого організму, а саме залежність існування рослин і тварин від зовнішнього середовища. Ці роботи поклали початок екологічному підходу в ознайомленні дітей з природою. Останнє десятиліття ХХ століття можна назвати часом розвитку двох значущих з точки зору екології процесів: поглиблення екологічних проблем планети до кризового стану та їх осмислення людством. За кордоном та в Україні в цей період відбувалося становлення нового освітнього простору – системи безперервної екологічної освіти: проводилися конференції, з'їзди, семінари, створювалися програми, технології, навчальні та методичні посібники для різних категорій учнів.

У нашій країні формувалася загальна Концепція безперервної екологічної освіти, початковою ланкою якої є сфера дошкільного виховання. Саме на етапі дошкільного дитинства дитина отримує емоційні враження про природу, накопичує уявлення про різні форми життя, тобто у неї формуються першооснови екологічного мислення, свідомості, закладаються початкові елементи екологічної культури. Але відбувається це тільки за однієї умови: якщо дорослі, які виховують дитину, самі володіють екологічною культурою: розуміють спільні для всіх людей проблеми і турбуються з їх приводу,

показують маленькій людині прекрасний світ природи, допомагають налагодити взаємини з ним.

Сутність екологічної освіти та виховання полягає в набутті кожною людиною почуття природи, вміння вникати в її світ, у нічим незамінну цінність та красу; розумінні, що природа є основою життя та існування всього живого на землі; діалектичної нерозривності та взаємозумовленості природи та людини.

У таких умовах особливої важливості набуває екологічна освіта, яка розглядається низкою вчених як найважливіший фактор морального формування особистості. На думку І.Л. Бондаренко, Н.Н. Достовалової, М.С. Каган, Н.В. Картомишева, виховання підростаючого покоління з високою екологічною культурою дозволить подолати цілу низку негативних явищ у житті суспільства, гармонізувати відносини людини з іншими людьми, з природою, з самим собою як частиною природи.

Мета екологічної освіти – формування морально-ціннісних відносин до природи та людей, здатності до самообмеження, почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища, практичної участі у відродженні порушеної рівноваги між людиною та природою.

Специфічною рисою екологічної освіти дошкільнят є безпосередній контакт дитини з об'єктами природи, «живе» спілкування з рослинами, які є частиною розвивального екологічного середовища у дошкільному освітньому закладі.

Екологічна освіта є цілісною системою, що охоплює все життя людини, і повинна починатися з раннього дитинства, коли закладаються перші основи світорозуміння та морально-ціннісного досвіду взаємодії з предметно-природним середовищем. Недостатня стійкість позитивного та дбайливого ставлення дітей до природи пов'язана з невеликим досвідом спілкування з природою. Це має стати потребою дітей, джерелом радості, безперервного збагачення їх новими враженнями.

1.2. Форми, методи та засоби екологічної освіти старших дошкільників

Виховання правильного ставлення дітей до природи, вміння дбайливо поводитися з живими істотами може бути повноцінно здійснене в дошкільний період лише в тому випадку, якщо система роботи в дитячому садку поєднується з впливом на дітей у сім'ї.

Для створення та покращення розвивального середовища в сім'ї та забезпечення адекватної взаємодії дорослих з дітьми можна провести роботу з батьками.

Встановити контакт, взаєморозуміння та виявити потреби батьків у питаннях виховання дітей. Насамперед, для встановлення контакту та взаєморозуміння з батьками необхідно кожному педагогу оцінити, якими можливостями він володіє, щоб надати допомогу батькам у вихованні дітей. Крім того, важливо замислитись над тим, яку допомогу від дитячого садка хотіли б отримати батьки. Так педагоги можуть виявити попередню «картину» взаємодії та зіставити її зі своїми можливостями.

Необхідно врахувати, що батьки можуть знати далеко не всі можливості педагогів у вирішенні проблем виховання дітей, отже, потрібно буде розкрити їх для батьків. У зв'язку з цим педагоги можуть запропонувати батькам анкету або провести з ними бесіду. Це можливо під час проведення батьківських зборів, організовуючи повідомлення чи лекції.

Надавши батькам інформацію про актуальність екологічного виховання для розвитку дитини та подальшого її життя, педагогам необхідно познайомити батьків із системою роботи дошкільного закладу у цьому напрямку. Батьки повинні знати, як організовано життя та діяльність дитини протягом дня.

Все предметне та соціальне оточення будинку, в сім'ї впливає на розвиток дитини.

Це телепередачі для дітей, утримання кімнатних рослин та домашніх тварин.

Уміння бачити і розуміти стан іншої живої істоти – тонка повага душі дитини, що залежить від інтересу до рослини чи тварини, від ступеня розвитку спостережливості, моральних почуттів. З цього починається відповідальність за все живе.

Виховуючи у дітей інтерес до таємничого світу рослин, діти знайомляться з конкретними видами кімнатних рослин, дізнаються їх назви, характерні особливості. Дізнаються, що вони живі істоти і мають потреби в певних умовах життя: що всім рослинам потрібні поживний ґрунт (земля), вода, світло, тепло, повітря. Дитина за допомогою дорослого дізнається, що без цих умов вони не можуть залишатися живими. Ці умови їм створює людина: садить у горщик із землею, регулярно поливає, іноді підгодовує добривами, ставить у світле місце, не допускає охолодження.

Кімнатні рослини мають певну будову: у них є корінь, стебло, листя, іноді квіти. Корінь (а у деяких і стебло) знаходиться в землі; корінь всмоктує з неї воду та поживні речовини, дихає повітрям, утримує рослину від падіння. По стеблу поживні речовини та волога піднімаються до листя та квітів. Діти дізнаються, що листя найчастіше зелене, його багато, ним рослина поглинає світло, дихає, очищаючи листя їх від пилу спочатку разом із дорослим, а потім і самостійно дошкільник зможе надати дієву допомогу зеленим друзям, дитина дізнається, що всі органи потрібні рослинам, тому їх не можна пошкоджувати, доглядати треба обережно. Кімнатні рослини людина спеціально розводить для естетичної насолоди, для того, щоб у приміщенні стало красиво. Кожна з них красива по-своєму: листям, стеблами, квітами. Всі рослини красиві, якщо вони в хорошому стані, ростуть, цвітуть. Краса кімнатних рослин досягається створенням для них добрих умов. Кімнатні рослини можуть погано почуватися

(у цьому випадку вони погано виглядають), якщо не задовольняються їхні потреби: бліде забарвлення листя, витягнуті стебла бувають при нестачі світла; сохнуть при нестачі вологи; в'януть і гинуть при обмороженні; не ростуть (не дають нового листя, пагонів), не цвітуть при нестачі поживних речовин у ґрунті.

Кімнатні рослини мають неоднакові потреби, їхня будова пристосована до різних умов життя. Вологолюбні рослини мають тонке листя, їх слід часто поливати. Посухостійкі рослини мають м'ясисте листя, потовщені стебла, в яких запасують вологу, їх слід поливати рідко. Світлолюбні рослини яскраво-зеленого забарвлення, яскравого малюнка, їх слід розміщувати на вікні, ближче до світла. Тіньовитривалі рослини найчастіше мають темне забарвлення листя, їх можна розміщувати поблизу вікна, недалеко від нього.

У дітей розвивається пізнавальний інтерес – вони самостійно розглядають рослини, охоче беруть участь у спостереженнях, роблять замальовки, ставлять запитання. У дітей розвиваються естетичні почуття, вміння помічати та оцінювати привабливі якості кімнатних рослин: красу форми та забарвлення листя, витких стебел, красу квітучої рослини. Діти охоче беруть участь у пересаджуванні рослин, помічають та емоційно реагують на паростки, бутони, квіти, що з'явилися. Також розвивається сприйняття кімнатних рослин як живих істот: діти можуть помітити їхній несприятливий стан (засихаюче листя, бліде забарвлення, витягнуті стебла тощо); виявити недостатність умов для їхнього життя (суху землю, малу освітленість). Діти співчують рослині: повідомляють про це дорослим про помічені неполадки, охоче виконують доручення з догляду за рослинами, допомагають при їх пересадці.

Якщо в сім'ї собака чи кішка, то діти отримують уявлення про кішку, собаку, особливості зовнішнього вигляду, поведінки. Дізнаються більше про життя цих тварин, розуміють, що життя цих тварин тісно пов'язане з людиною. Діти повинні знати особливості зовнішнього вигляду деяких диких тварин, їх

пересування, звички, що і як вони їдять, де живуть, користь чи шкоду приносять людині; отримати уявлення про утримання та годування домашніх тварин.

Добре, якщо дитину привчають рахуватися з відпочинком тварини. Спить чотириногий друг, і йому не треба заважати, прокинеться – тоді можна з ним пограти. Спостереження за сплячими тваринами теж цікаві: кішка приймає найнезвичайніші пози, собакам часто сняться сні, і вони попискують, бурчать, перебирають лапами.

Так як дитина постійно перебуває у світі гри і добре вміючи поводитися з тваринами, вона тим не менш включає їх у свої ігри як партнерів, не завжди враховуючи, що вони живі.

Звісно, правильне поводження дитини з твариною саме по собі не вирішить усіх проблем виховання. Але безсумнівно, що спілкування з живою природою відіграє важливу роль у становленні особистості дитини.

Діти виявляють інтерес до життя домашніх тварин, охоче спостерігають за ними, за їхньою поведінкою, ставлять запитання, слухають розповіді, казки. Розуміють їхні бажання, потреби, виявляють готовність доглядати за ними, вміють правильно поводитися з ними (гладити, грати, ласкаво розмовляти), відображають ці враження у грі, образотворчій діяльності.

Під екологічною освітою дошкільнят розуміється безперервний процес навчання, виховання та розвитку дитини, спрямований на формування її екологічної культури, яка проявляється в емоційно-позитивному ставленні до природи, навколишнього світу, у відповідальному ставленні до свого здоров'я та стану навколишнього середовища, у дотриманні певних моральних норм, у системі ціннісних орієнтацій. Сформульовано комплекс взаємопов'язаних завдань у галузі навчання, виховання та розвитку дитини:

– формування системи елементарних наукових екологічних знань, доступних розумінню дитини-дошкільника (насамперед, як засобу

становлення усвідомлено-правильного ставлення до природи); розвиток пізнавального інтересу до світу природи;

- формування початкових умінь та навичок екологічно грамотної та безпечної для природи та для самої дитини поведінки;

- виховання гуманного, емоційно-позитивного, дбайливого, турботливого ставлення до світу природи та навколишнього світу в цілому; розвиток почуття емпатії до об'єктів природи;

- формування умінь та навичок спостережень за природними об'єктами та явищами;

- формування початкової системи ціннісних орієнтацій (сприйняття себе як частини природи, взаємозв'язку людини та природи, самоцінність та різноманіття значень природи, цінність спілкування з природою);

- освоєння елементарних норм поведінки щодо природи, формування навичок раціонального природокористування у повсякденному житті;

- формування вміння та бажання зберігати природу та за необхідності надавати їй допомогу (догляд за живими об'єктами), а також навичок елементарної природоохоронної діяльності у найближчому оточенні;

- формування елементарних умінь передбачати наслідки деяких своїх дій щодо навколишнього середовища;

Таким чином, екологічна освіта передбачає, насамперед, формування у дитини емоційного, дбайливого ставлення до об'єктів живої природи, здатності бачити їхню красу.

1.3. Особливості організації та методики проведення експериментальної діяльності у старшому дошкільному віці

Ефективність екологічної освіти дошкільнят цілком залежить від створення та правильного використання розвивального екологічного

середовища, а також від систематичної роботи з дітьми. Їхній розвиток та підвищення рівня екологічної освіченості можливе в результаті застосування методики з урахуванням усіх вікових груп.

Методика екологічної освіти дітей шостого року життя має такі структурні компоненти.

У повсякденному житті проводяться цикли спостережень за тваринами, що мешкають у куточку природи: восени – за хом'яком, взимку – за птахом, навесні – за рибами в акваріумі. Спостереження цих циклів містять не тільки елементарні відомості про те, що тварини їдять, яку мають будову, а й відображають їхній взаємозв'язок із середовищем існування, морфофункціональну пристосованість до нього. Спеціальні спостереження присвячуються тому, щоб з'ясувати, як і що бачать, чують риба, птах, хом'як (тобто як функціонують і яку пристосувальну роль у житті відіграють органи чуття), як пересуваються, доглядають себе, як дихають, як реагують на різний корм, гучні звуки, різкі рухи, несподівані предмети. Такі спостереження – не тільки з'ясування особливостей способу життя, поведінки тварин, це визначення того, як люди (вихователь, діти) повинні реагувати на їхній стан, за якими ознаками помічати їхнє нездужання, як створювати найсприятливіші умови життя, тобто як гуманно і дбайливо до них ставитися на основі розуміння їхньої життєдіяльності. Усі цикли спостережень об'єднують компоненти розумового та морального виховання: діти сенсорно-чуттєвим шляхом набувають конкретних знань, які забезпечують становлення єдино правильного, дієвого ставлення до живих істот.

Це ж саме стосується циклів спостережень, які проводяться в теплі періоди року, за рослинами, що ростуть на вікні, в городі (овочевими) та на ділянці (квітковими). Простежуються особливості взаємозв'язку рослин з умовами їхнього життя. Для більшої переконливості проводяться елементарні досліді (наприклад, цибуля вирощується трьома різними способами: за наявності всіх необхідних умов, у темряві, в холоді). Вихователь включає в

цикли спостереження естетичного характеру: діти вчаться помічати красу рослин, яка проявляється тільки в сприятливих умовах. Таким чином, вони починають розуміти естетику живого з екологічних позицій: красива рослина – це здорова рослина, яка знаходиться в середовищі, що повністю відповідає її потребам.

Протягом усього навчального року один тиждень на місяць діти спостерігають сезонні явища природи. Велику роль у їхньому розумовому розвитку відіграє календар нового типу, який із чисто піктограмного стає піктограмно-символічним: діти малюнками зображують рослинний і тваринний світ даного періоду даного сезону, значками-піктограмами – параметри погоди, кольором – дні тижня.

Аналогічними стають календарі спостережень за зимуючими птахами, за ростом і розвитком городньої культури – вони також поєднують у собі образне та символічне відображення спостережуваних явищ. Спостерігаючи взимку за пернатими, діти щодня в період ведення календаря виставляють у відповідних графах картинку із зображенням тих птахів, яких вони бачили під час прогулянки, а потім переносять загальну картину в символічний план – «галочками» різного кольору (тобто символами) позначають птахів, які прилітали на підгодівлю, їли на годівниці та збирали крихти під нею або літали над ділянкою, спостерігали за подіями з даху будівлі, з дерева, на рядку даного дня. Картинки вихователь прибирає, а в календарі залишаються їхні «сліди» – кольорові галочки. Щодня, починаючи з жовтня, здійснюється спільна діяльність вихователя з 2-3 дітьми в куточку природи – це початок їхнього залучення до виконання обов'язків чергових. Важливо, що кожні три дитини допомагають вихователю не менше трьох днів поспіль – за цей час вони починають усвідомлено ставитися до справи, набувають навичок, деякої самостійності. Ще формою роботи є природоохоронні акції, до проведення яких включають дітей старшої групи: «Зелена ялинка – жива голочка» (з початку грудня до середини січня), «Прикрасимо Землю квітами» (приурочена

до Дня Землі – 22 квітня). Діти разом із дорослими долучаються до загальнозначущих подій, практично (а не тільки вербально) беруть участь у них (малюють плакати на захист ялини, розвішують їх, вирощують квіткову розсаду та висаджують її на території дитсадка та за її межами).

Літературним стрижнем методики екологічного виховання старших дошкільників є твори Віталія Біанкі, пізнавальні казки якого відповідають екологічному змісту та можливостям засвоєння його дітьми.

Діти сьомого року життя багато знають і багато вміють. Знання вони отримують у спілкуванні з дорослими та однолітками, через телевізор і книги, у навчальній діяльності, що формується, – вони готові вирішувати спеціально поставлені розумові завдання. Гра залишається, але ускладнюється – за змістом і формою вона повинна відповідати зрослим можливостям і вмінням дітей. Дошкільнята готові класифікувати об'єкти за значущими ознаками, шукати причину явищ, уявити наслідки своїх дій, особливо якщо на них звертає увагу дорослий. У дітей є досвід і досить широке коло уявлень про світ, тому вони добре розуміють мову дорослого, їх займає читання пізнавальної літератури.

За формою методика еколого-педагогічної роботи з дітьми цього віку схожа на методику попереднього періоду, але за змістом вона складніша. У циклах спостережень дошкільнята простежують найрізноманітніші нюанси взаємозв'язку об'єктів живої природи із середовищем існування, морфофункціональної пристосованості до нього. До циклів включаються спостереження порівняльного характеру, проблемні та дослідницькі ситуації, діти простежують ріст і розвиток пташеняти, дитинчати ссавця, їхній мінливий зв'язок із зовнішнім середовищем. Таким чином, діти дізнаються всі зовнішні прояви та особливості тих мешканців дитячого садка, з якими вони перебувають у постійному контакті протягом усього року. Діти люблять їх, легко і майже самостійно доглядають за ними, можуть емоційно та з цікавістю розповісти про їхнє життя в неволі та в природі.

Система роботи з дітьми підготовчої до школи групи має низку важливих відмінних особливостей. У вересні вона починається з виготовлення саморобного глобуса – на першому занятті дошкільнятам дається найелементарніше уявлення про Землю, материки, моря та океани, про полюси та екватор, про місце розташування України та рідного міста. Діти дізнаються про деякі екологічні проблеми планети, своєї країни. Потрібен саме саморобний глобус великого розміру, тому що на цьому занятті і далі протягом усього року діти працюють з ним – вони практично моделюють свої перші географічні пізнання: наклеюють материки, прапорцями позначають полюси, наносять друкованими літерами назви (країни, столиці, свого міста чи селища), приклеюють зображення тварин у місцях їхнього природного проживання, значком SOS позначають екологічно несприятливі території на Землі. Робота з глобусом цілком пов'язана з читанням пізнавальної літератури. Стрижневим твором для цієї групи є «Екологія в картинках» В.М. Танасійчука – автора низки пізнавальних книг про природу для дітей.

Велике значення в методиці підготовчої до школи групи мають заняття поглиблено-пізнавального та узагальнюючого типу. До цього віку діти накопичили багато конкретних чуттєвих знань – на їх основі можна проводити класифікацію об'єктів природи, об'єднувати їх у групи за різними ознаками, демонструвати найрізноманітніші екологічні залежності, вчити дітей самостійно використовувати узагальнене знання в нових ситуаціях, що є основою розумової підготовки дітей до навчання в школі. На таких заняттях дошкільнята набувають перших навичок навчальної діяльності: слухають пояснення вихователя, його питання, відповіді однолітків, вбудовують свої судження в колективну бесіду. Активно вчаться порівнювати, аналізувати, будувати умовиводи, робити висновки.

Протягом року дорослі організовують виходи дітей у найближчі екосистеми – екскурсії та походи до лісу, на луг, водойму. Це дуже важливі заходи еколого-оздоровчого характеру: діти дихають хорошим повітрям,

отримують естетичну насолоду від краси природи, пізнають спільноту рослин і тварин, спостерігають сліди їхньої діяльності, беруть участь у природоохоронній справі чи акції. Практичну взаємодію з живою природою нічим не можна замінити або заповнити – тільки безпосередньо в лісі (біля водойми) діти набувають навичок правильної поведінки на природі, культурного відпочинку, вчаться дійсно дотримуватися правил відвідування лісу. Походи та екскурсії дають багато емоційних вражень – їх треба закріпити, тому всі учасники походу, готуючись до нього, роблять іграшкові фотоапарати, якими «фотографують» усі цікаві та красиві явища природи. Після повернення дошкільнята «проявляють» фотографії – створюють малюнки, а дорослі роблять справжні фотографії, демонструють відеофільм.

Ставлення до природи, до сприятливого навколишнього середовища, до здоров'я формується також під час свят та дозвілля екологічного характеру. Друге свято Нового року дорослі організують разом з дітьми на ділянці (у найближчому природному оточенні) навколо живої ялинки. Це справжнісінький гімн життю – прекрасному дереву, яке не зрубали, якому вдалося вижити в пору передноворічної масової вирубки ялинок. Свято, присвячене воді, організовується 5 червня (збігається зі Всесвітнім днем охорони навколишнього середовища). Вода – це саме життя, без неї не може обійтися жодна жива істота, вода приносить багато радості людям, особливо дітям – свято дає можливість це відчувати.

Але найголовнішим екологічним святом у підготовчій до школи групі є всесвітній День Землі (22 квітня). Цього дня з дошкільнятами проводиться друге заняття з глобусом, присвячене екологічним проблемам. Діти вже багато знають, їхні уявлення можна розширити та поглибити – нехай вони напередодні випуску до школи замисляться про життя на Землі. Цього дня проводиться акція «Прикрасимо Землю квітами» – діти висівають насіння, висаджують вирощену ними розсаду квіткових культур на ділянку та в місця найближчого оточення (щоб скрізь було красиво). Увечері проводиться свято,

на якому підбивається підсумок перших у житті дітей добрих справ, їхнього ставлення до природи: дошкільнят посвячують у «Юні екологи», їм вручають перший документ – Свідоцтво «Юний еколог», маленький подарунок. Про їхні добрі справи, любов до природи свідчить виставка робіт у залі: календарі природи (їх багато, вони різні), саморобні книги за оповіданнями Танасійчука та глобус, «Панорама добрих справ», плакати на захист ялинки, малюнки дітей та фотографії походів. Все це представлено для загального огляду, і діти переконуються: вони дійсно люблять природу і не дарма отримують статус маленького еколога.

Дошкільний вік відрізняється особливостями умов життя та вимог, які пред'являються дитині на даному етапі її розвитку, специфікою її відносин з навколишнім світом, рівнем розвитку психологічної структури особистості дитини, її знань та мислення, сукупністю певних фізіологічних особливостей. У змісті та методиці екологічної освіти дітей старшого та молодшого дошкільного віку існують значні відмінності. У програмах з ознайомлення дітей молодшого дошкільного віку з навколишнім світом досить багато уваги приділяється питанням ознайомлення з природою. Тому до п'яти років у дитини вже сформовано низку уявлень про навколишнє середовище та певне ставлення до неї, які можуть слугувати основою для екологічної освіти в старшому віці.

Таким чином, щодо дітей 5-7 років можна говорити про більш поглиблене вивчення та сприйняття природи, формування уявлень про взаємозв'язки природних об'єктів та явищ.

Теоретичне дослідження особливостей екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку дозволяє зробити такі висновки: Мета екологічної освіти – формування морально-ціннісних відносин до природи та людей, здатності до самообмеження, почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища, практичної участі у відродженні порушеної рівноваги між людиною та природою.

1) Екологічна освіта та виховання дітей дозволить подолати цілу низку негативних явищ у житті суспільства, гармонізувати відносини людини з іншими людьми, з природою, із самим собою як частиною природи.

2) Екологічна освіта є цілісною системою, що охоплює все життя людини, і повинна починатися з раннього дитинства, коли закладаються перші основи світорозуміння та морально-ціннісного досвіду взаємодії з предметно-природним середовищем.

3) Ефективність екологічної освіти дошкільнят цілком залежить від створення та правильного використання розвивального екологічного середовища, а також від систематичної роботи з дітьми. Їхній розвиток та підвищення рівня екологічної освіченості можливе в результаті застосування методики з урахуванням усіх вікових груп.

4) Виховання правильного ставлення дітей до природи, вміння дбайливо поводитися з живими істотами може бути повноцінно здійснене в дошкільній період лише в тому випадку, якщо система роботи в дитячому садку поєднується з впливом на дітей у сім'ї, тобто має комплексний характер.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити низку важливих висновків щодо змісту та особливостей екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку. По-перше, екологічна освіта у дошкільному навчальному закладі є невід'ємною складовою всебічного розвитку особистості дитини. Її мета полягає у формуванні в дітей початкових уявлень про взаємозв'язки у природі, усвідомлення значущості природи для людини, а також у вихованні дбайливого та відповідального ставлення до довкілля. Сучасні освітні програми передбачають інтеграцію екологічного компонента у різні види діяльності — пізнавальну, мовленнєву, ігрову, трудову, художню — що сприяє цілісному засвоєнню екологічного змісту.

По-друге, ефективність екологічної освіти значною мірою залежить від добору форм, методів і засобів навчання. Найбільш результативними у роботі зі старшими дошкільниками є такі методи, як спостереження, бесіди, моделювання, художнє слово, дидактичні ігри, а також організація практичної діяльності дітей. Важливе місце займає створення умов для інтерактивного й особистісно орієнтованого навчання, яке відповідає віковим і психологічним особливостям дітей 5–6 років. Засоби екологічної освіти мають бути наочними, доступними, викликати інтерес та емоційний відгук, що забезпечує глибше засвоєння матеріалу.

По-третє, одним із найефективніших засобів екологічного виховання є експериментальна діяльність, яка дозволяє дітям самостійно відкривати закономірності, досліджувати природні явища, робити висновки. У процесі експериментування формується пізнавальна активність, допитливість, уміння порівнювати, аналізувати, робити припущення та перевіряти їх. Водночас така діяльність вимагає від педагога ретельного планування, чіткого дотримання методики проведення дослідів, забезпечення безпеки та стимулювання мовленнєвого супроводу дитячих дій.

Таким чином, теоретичні засади екологічної освіти дошкільників та особливості впровадження експериментальної діяльності підтверджують актуальність і доцільність їх поєднання у педагогічному процесі. Успішна реалізація цього напрямку сприяє всебічному розвитку дитини, формуванню основ наукового світогляду та екологічної компетентності з раннього віку.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Розробка методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку

У навчанні поряд із встановленням обсягу змісту навчального предмета та відбором матеріалу для занять величезне значення мають методи викладання.

Методи, обрані відповідно до змісту та віку учнів, забезпечують високу якість знань. Такі методи сприяють розвитку понять та вмінь, міцності та усвідомленості знань та мають виховний вплив.

Методи навчання – це способи спільної діяльності педагога та учнів, спрямовані на досягнення цілей навчання.

Виділяють словесні методи навчання (або методи усного викладу матеріалу), наочні та практичні.

До словесних методів належать: розповідь, лекція, бесіда, робота з підручником (друковане слово). До наочних методів навчання належать різноманітні ілюстрації, демонстрація дослідів, організація різноманітних спостережень за природними об'єктами та явищами. До практичних методів навчання належать вправи, практичні та лабораторні роботи.

У контексті нашого дослідження нас цікавлять практичні методи. При таких методах передача знань відбувається переважно у процесі практичної роботи дітей. Вони за завданням (інструктажем) самостійно розглядають будову насіння, плоду, проводять посіви на навчально-дослідній ділянці або в куточку живої природи тощо.

Практична діяльність дітей пов'язана із застосуванням знарядь дослідницької (пінцет, лупа, мікроскоп тощо) та продуктивної (лопата, граблі) праці. Вихователь спрямовує діяльність дітей: інструктує, вказує, яка мета роботи, які теоретичні знання важливі для її правильного проведення. Педагог перевіряє хід роботи, допомагає зробити висновки, керує пізнавальним процесом.

До видів практичних методів належать: роботи з розпізнавання та визначення природних об'єктів; спостереження з подальшою реєстрацією явища; проведення експерименту (вирішення питання досвідом). Розглянемо поняття та види експериментів.

Експеримент (від лат. *experimentum* – проба, досвід) – метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих та керованих умовах досліджуються явища дійсності. Відрізняючись від спостереження активним оперуванням досліджуваним об'єктом, експеримент здійснюється на основі теорії, що визначає постановку завдань та інтерпретацію його результатів. Нерідко головним завданням експерименту є перевірка гіпотез та передбачень теорії, що мають принципове значення (так званий вирішальний експеримент). У зв'язку з цим експеримент, як одна з форм практики, виконує функцію критерію істинності наукового пізнання загалом.

Експеримент як метод дослідження виник у природознавстві нового часу (У. Гільберт, Г. Галілей). Вперше він отримав філософське осмислення у працях Ф. Бекона, який розробив і першу класифікацію експериментів. Розвиток експериментальної діяльності в науці супроводжувався в теорії пізнання боротьбою раціоналізму та емпіризму, що по-різному розуміють співвідношення емпіричного та теоретичного знання. Подолання однобічності цих напрямів, розпочате німецькою класичною філософією, знайшло завершення в діалектичному матеріалізмі, в якому теза про єдність теоретичної та експериментальної діяльності є конкретним вираженням загального

положення про єдність чуттєвого та раціонального, емпіричних та теоретичних рівнів у процесі пізнання.

Сучасна наука використовує різноманітні види експериментів. У сфері фундаментальних досліджень найпростіший тип експерименту – якісний експеримент, що має на меті встановити наявність або відсутність передбачуваного теорією явища. Складніший вимірювальний експеримент, що виявляє кількісну визначеність будь-якої властивості об'єкта. Ще один тип експерименту, що широко застосовується у фундаментальних дослідженнях, – так званий уявний експеримент. Відносячись до галузі теоретичного знання, він є системою уявних, практично нездійснених процедур, що проводяться над ідеальними об'єктами. Будучи теоретичними моделями реальних експериментів, ситуацій, уявні експерименти проводяться з метою з'ясування узгодженості основних принципів теорії.

В галузі прикладних досліджень застосовуються всі зазначені види експериментів. Їхнє завдання – перевірка конкретних теоретичних моделей. Для прикладних наук специфічний модельний експеримент, який ставиться на матеріальних моделях, що відтворюють сутності, риси досліджуваної природної ситуації або технічного пристрою. Для обробки результатів експерименту застосовуються методи математичної статистики, спеціальна галузь якої досліджує принципи аналізу та планування експерименту.

Спостереження та експерименти становлять основу будь-якого знання, що без них будь-які поняття перетворюються на сухі абстракції (А.І. Іванова, 1999). Це добре розуміли та неодноразово підкреслювали видатні педагоги, що підтверджується їхніми висловлюваннями, наведеними нижче.

Я.А. Коменський, 1658 р.: «Основною передумовою для того (для успішного навчання. - Авт.) є вимога, щоб чуттєві предмети були правильно представлені нашим почуттям, щоб вони могли бути правильно сприйняті. Я стверджую і повторюю привселюдно, що ця вимога є основою всього іншого» (1974, с. 68).

Дж. Локк, 1693 р.: «Вони (діти. - Авт.) адже мандрівники, які нещодавно прибули в чужу країну, про яку нічого не знають. Тому совість зобов'язує нас не вводити їх в оману» (1974, с. 86).

І.Г. Песталоцці, 1800-1805 рр.: «...споглядання (чуттєве сприйняття) людиною самої природи є єдиним істинним фундаментом навчання, оскільки воно (споглядання) є суттєвою основою людського пізнання. Все, що слідує потім, є просто результатом, або абстракцією, від цього чуттєвого сприйняття» (1974, с. 159). «Не поспішай нав'язувати знання дитині. Нехай істинний світ, явища та предмети... проходять перед ним у можливо більшій кількості, нехай вони приходять і знову йдуть, не нав'язуючись йому... Рідко вимагай від нього суджень» (1974, с.137).

М.М. Манасеїна, 1880 р.: «...при вихованні дітей від 1 до 8 років слід завжди пам'ятати, що їм, перш за все, і головним чином слід якомога повніше і краще освоїтися з навколишнім світом. Отже, їм потрібні не казки, а факти і факти, спостереження та досліді» (1990, с. 409).

П.О. Ефрусі, 1928 р.: «Боротьба з "інтелектуалізмом" та "раціоналізмом" шкільної педагогіки вступає в нову фазу на основі сучасних відомостей про роль суб'єктивних зорових образів у дитячих сприйняттях, з одного боку, з іншого – у зв'язку з даними, що стосуються еволюції логічного мислення» (1980, с. ІЗ).

В. Роттенберг, 1984 р.: «... перш за все шкільне навчання повинно будуватися з урахуванням переважаючого у дітей образного мислення. Тобто потрібна розробка нових методів викладання, заснованих на максимальному використанні образного типу переробки інформації. Поки таких методів небагато, але вони є. В основі таких методів лежить не вивчення абстрактних фізичних формул з подальшою експериментальною демонстрацією... а, навпаки, постановка красивого та захоплюючого експерименту, на основі якого діти самі виводять фізичний закон» (с. 38-39).

«У формі наочних образів, що складаються у дитини, отримує відображення не тільки зовнішня видимість явищ, а й найпростіші казуальні, генетичні та функціональні взаємозалежності між ними. В результаті починають складатися в найбільш досконалій формі ті види чуттєвого пізнання дійсності, які мають неоціненне значення не тільки для сьогодення, а й для майбутнього, які відіграють важливу роль у діяльності дорослої людини» (с. 314-315).

Н.М. Поддьяков, 1997 р.: «Фундаментальний факт полягає в тому, що діяльність експериментування пронизує всі сфери дитячого життя, всі дитячі діяльності, в тому числі й ігрову. Остання виникає значно пізніше діяльності експериментування» (с. 6).

Експериментування пов'язане і з іншими видами діяльності – читанням художньої літератури, з музичним та фізичним вихованням, але ці зв'язки виражені не настільки сильно.

Велике значення дитяче експериментування має для інтелектуального розвитку дітей. У процесі експерименту йде розвиток пам'яті дитини, активізуються її розумові процеси, оскільки постійно виникає необхідність здійснювати операції аналізу та синтезу, класифікації та порівняння, узагальнення. Дітям постійно доводиться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, доводити та спростовувати. Все це необхідно і в навчальній діяльності.

Поштовхом до початку експериментування часто служить здивування, цікавість, висунута кимось проблема або прохання. Тому рекомендується використовувати в роботі всі існуючі різновиди експериментів:

- випадкові спостереження та експерименти (не вимагають спеціальної підготовки, проводяться експромтом у тій ситуації, яка склалася на той момент, коли діти побачили щось цікаве);
- планові спостереження та експерименти (заздалегідь заплановані);
- експерименти як відповідь на дитячі питання (проводиться як відповідь на питання дитини). Те, що дітям не давалися прямі відповіді на

питання, стимулює їхній інтелектуальний розвиток, допитливість розуму та здібності досвідченим шляхом знаходити відповідь.

Експеримент проводиться в штучно створених умовах, причому зі складного комплексу різноманітних природних впливів на організм відбирається та з'ясовується вплив лише окремих ізольованих факторів.

З'ясувавши сутність та види експериментів, повернемося до питання про експеримент як метод освіти.

Навчальний експеримент складається з наступних етапів:

- постановка питання, що обумовлює мету роботи;
- інструктаж технічний та організаційний;
- постановка досліду;
- фіксація результатів (проводиться одночасно з виконанням роботи);
- висновки, що відповідають на поставлене питання;

звіт або повідомлення про свою роботу на занятті. У дитячих дошкільних закладах використовуються нескладні експерименти (досліди). Досвід – це спостереження, яке проводиться в спеціально організованих умовах.

Спеціально організовані дослідницькі ситуації дозволяють більш чітко побачити окремі властивості, сторони, особливості рослин, тварин, їхню життєдіяльність. Через досліди можна яскраво продемонструвати їхній зв'язок із середовищем існування. Досліди спонукають дітей порівнювати, зіставляти, тому вони розвивають спостережливість, сприйняття та мислення. У кожному досліді розкривається причина спостережуваного явища, діти підводяться до суджень, умовиводів. Уточнюються їхні знання про властивості та якості об'єктів природи (про властивості снігу, води, рослин, про їхні зміни тощо). Досліди мають велике значення для усвідомлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків.

Проводяться досліди найчастіше в старших групах дитячого садка. Наприклад, щоб діти побачили, як птах реагує на зовнішні сигнали, можна з різних боків клітки вмикати ліхтарик, дзвонити в дзвіночок. Дошкільнята за

поведінкою птаха виявлять, що він добре бачить, що у нього є вуха і він добре чує (хоча і відсутні зовнішні вушні раковини).

Таким чином, включаючи дітей у процес пошуку причини того чи іншого фізичного явища, створюються передумови формування у дошкільника нових практичних та розумових дій. Результатом дитячого експериментування виступає набутий досвід бачення предметів та явищ, розвиток уваги, зорової, слухової чутливості, розширення словникового запасу та збагачення мовного спілкування на основі культурних норм.

2.2. Експериментальна перевірка ефективності впровадженої методики організації експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку

Організація експериментальної діяльності дитини, що забезпечує її розвиток, можлива за умови виконання педагогом двох важливих умов: стати реальним учасником спільного пошуку, а не лише його керівником, включитися в реальний, фактично здійснюваний дитиною експеримент.

Досвід завжди повинен будуватися на основі наявних уявлень, які діти отримали в процесі спостережень і праці. Дошкільнятам повинні бути зрозумілі його завдання та мета. Проводячи досвід, вихователь не повинен завдавати шкоди рослинам і тваринам. Важливо, щоб у постановці та проведенні досліду діти були активними учасниками (підбирають вази для гілок, наливають воду, визначають, куди краще поставити вазу, тощо). Під час досліду необхідно зрівняти всі умови, крім однієї, значення якої слід з'ясувати. Наприклад, проводячи дослід на виявлення необхідності світла для росту рослин, вихователь вибирає дві однакові рослини, здійснює за ними однаковий догляд, але одну рослину поміщає в темне місце, а іншу – у світле. При обговоренні результатів досліду він підводить дітей до самостійних висновків та суджень. У дитячому садку проводяться дослід з предметами неживої

природи, рослинами та тваринами. Також досліди можуть бути використані в іграх дітей; вони можуть бути пов'язані з їхньою працею в куточку природи та на городі, включатися і в заняття.

Досліди з предметами неживої природи.

Виявлення властивостей та якостей снігу, льоду, піску, глини, води.

1. Підвести дітей до розуміння зв'язку між температурою повітря та станом води (вода перетворюється на лід при низьких температурах) Налити з-під крана однакову кількість води в однакові чашки. Одну винести на вулицю. Виміряти температуру повітря на вулиці та в кімнаті. Визначити причини замерзання води.

2. Підвести дітей до розуміння зв'язку між температурою повітря та станом снігу та льоду (сніг та лід перетворюються на воду в теплом приміщенні) Принести сніг та лід у приміщення. Спостерігати за таненням снігу та льоду.

3. Підвести дітей до розуміння того, що сніг тоне від будь-якого джерела тепла. Спостерігати за таненням снігу на руці в морозний день. Спостерігати за таненням снігу на руці в рукавиці.

4. Підвести дітей до розуміння залежності властивостей снігу від температури повітря: на морозі сніг розсипається. Щоб з нього можна було ліпити, він повинен бути вологим. Запропонувати дітям у морозний день виліпити сніжки. З'ясувати, чому не виходить. Полити сніг водою. Знову запропонувати виліпити сніжки. З'ясувати, чому сніг став липким.

5. Підвести дітей до розуміння зв'язку між станом снігу та температурою повітря (пластичність залежить від вологості, а вологість – від температури повітря) У морозний день запропонувати дітям виліпити сніжки. Принести сніг у приміщення і знову запропонувати виліпити сніжки. З'ясувати, чому сніг став липким

6. Підвести дітей до розуміння захисних властивостей снігу. У сильний мороз налити однакову кількість води в три пляшки і закопати в сніг на різну

глибину. З'ясувати, чому вода замерзла в пляшці, що лежала на снігу, вкрилася кіркою льоду в середині замету і не замерзла на дні замету

7. Показати дітям водопроникність піску та водонепроникність глини. Підготувати дві банки: одну – з піском, іншу – з глиною. Налити в банки однакову кількість води. З'ясувати, чому вода відразу пройшла через пісок і не пройшла через глину.

8. Підвести дітей до висновку, що формується тільки сирий пісок. Запропонувати дітям «спекти пиріжки» із сухого та сирого піску.

Досліди з рослинами.

Знайомство дітей з умовами, необхідними для життя рослин

1. Підвести дітей до висновку про необхідність вологи для росту рослин. Пророщувати однакові насіння в двох блюдцях (у порожньому та з вологою ватою). Посадити насіння – сухе та пророщене. Пророщувати цибулини в сухій банці та банці з водою.

2. Підвести дітей до висновку про необхідність світла для росту рослин. Дві однакові рослини помістити в темне та світле місце. Спостерігати за рухом рослин, що тягнуться до світла.

3. Підвести дітей до самостійного висновку про необхідність добрив для росту рослин. Взяти дві однакові рослини, одну з них підгодовувати.

4. Підвести дітей до висновку про необхідності тепла для росту рослин. Помістити дві однакові рослини в різні умови: одну – в тепле місце, іншу – в холодне.

5. Підвести дітей до висновку про залежність розвитку рослин від сонячного освітлення. Спостерігати за ростом мати-й-мачухи на різних галявинах.

6. Довести різну потребу рослин у волозі. Поливати однаковою кількістю води фікус і примулу, кактус і узамбарську фіалку.

7. З'ясувати вплив прополювання, проріджування на ріст і розвиток рослин на частині грядки не прополювати і не проріджувати рослини

Досліди з тваринами.

Виявлення дії органів чуття тварин

1. Визначити, чи хороший нюх у кішки. Розкласти перед кішкою пакетики з рибою, печивом, цукерками.

2. З'ясувати, чи добре чує кішка. Запропонувати дітям пошепки покликати кішку, пошкрябати нігтем по поверхні столу.

3. З'ясувати, який корм любить тварина. Розкласти перед твариною різні види корму необхідно, вихователь пропонує їм покласти перед твариною рибку, яблуко, цукерку.

На сучасному етапі в навчальних закладах поширений метод проектів. У проектах часто використовуються як складові елементи різні експерименти.

Г.Г. Єрошевська повідомляє, що працюючи над проектом «Знайомство з планетою Земля», улюбленими заняттями дітей була дослідницька діяльність. Діти спостерігали за ростом рослин, провели досліди з піском, глиною. Діти експериментували з магнітами, звуками, електрикою, відбиттям світла та ін. Всі етапи дослідів діти мали можливість замалювати в «Альбомі спостережень».

Можна проводити найрізноманітніші досліди з водою та повітрям, каменем та деревом. Всі ці природні матеріали входять до складу середовища проживання живих істот, тому корисно познайомитися з їхніми властивостями. Діти не раз у побуті стикалися з властивостями води, глини, піску, сипучих продуктів, рідких речовин, можуть назвати деякі властивості речовин (розчиняє, розчиняється, ліпиться, розсипається та ін.). Разом з тим повторення цих дослідів дуже корисне, тому що дозволяє розвивати вміння порівнювати та робити самостійні висновки.

Воду можна заморожувати та випаровувати, робити з окропу на морозі іній, надавати їй колір, смак та запах. Повітря цікаво виявляти: створювати різними способами вітер, наливати воду з крана та спостерігати за появою бульбашок повітря на стінках прозорої посудини, кидати у воду дрібні

предмети та помічати, як вгору піднімаються бульбашки. Дерево та камінь можна порівняти за твердістю: якщо натискати на них цвяхом – слід у вигляді ямки залишається тільки на дереві, це допомагає дітям зрозуміти, чому білка та інші лазаючі тварини легко пересуваються по деревах.

Наприклад, вихователь пропонує провести досліди з піском та глиною.

Мета: порівняти властивості піску та глини, скласти їх характеристики (виділити їх властивості).

Використовується наступне обладнання: стаканчики (з-під йогурту), аркуші чистого паперу, лупа, пісок, глина, трилітрова банка, закрита кришкою з отвором, та гумова трубка.

Завдання:

1) За допомогою збільшувального скла потрібно розглянути піщинки та шматочки глини. Дати їм характеристику: грудочки, піщинки, пухкий, злитий, легкий, важкий, липкий, не липкий.

2) Будемо сипати пісок та глину зі стаканчика на аркуш білого паперу. Обговоримо питання: яку з цих речовин можна назвати сипучою, які інші властивості речовини роблять її сипучою?

3) У трилітровій банці за допомогою гумової трубки спробуємо влаштувати «вітер» (дослід демонстраційний, проводить вихователь). Обговоримо питання: що відбувається з піщинками, чи рухаються шматочки глини так само швидко?

4) Влаштуємо іграшковий город на аркуші паперу. Обговоримо питання: «Чи можна з піску зробити грядки, а з глини, а з суміші глини та піску?». «Про яку речовину можна сказати «пухкий»?», «Яка речовина швидше забирає воду: пісок чи глина? Чому?», «У яку речовину легше «посадити» рослину? Чому?», «Чому людина, саджаючи в землю рослину, поливає її?».

5) Намочимо пісок та глину, зліпимо з тієї й іншої речовини фігурки. Почекаємо, поки вони висохнуть. Обговоримо питання: «З якої речовини легше ліпити?», «Які нові властивості набуває виріб після висихання?».

Однією з важливих умов реалізації системи екологічної освіти в дошкільному закладі, вважає Т.А. Заварухіна, є наявність розвивального середовища. З цією метою в групах обладнуються куточки для дитячого експериментування та практичної діяльності, де є різні ємності, посудини, збільшувальні скла, пісочний годинник, мікроскоп та інше обладнання.

Є.В. Кривошекова уточнює, що для проведення досліджень знадобляться: зошит або альбом для оформлення результатів спостережень, олівці, фломастери. А також, аркуші паперу та воскові крейди, лінійка, мотузка, бінокль. Крім цього коробочки та баночки для оформлення колекцій насіння та суцвіть; слайди, фотографії, репродукції картин із зображенням різноманітних дерев та лопатки, дощоміри, пастки для ґрунтових тварин, ємності (пакувальні матеріали: стаканчики з-під йогурту, сметани, тортів), годівниці, шпаківні та багато іншого.

Створення куточка сприяє тому, що більш спостережливі та зацікавлені діти змогли подовгу експериментувати, а іноді й навчати своїх однолітків.

Разом з дітьми вихователь провів кілька тривалих дослідів.

1. Пророщування цибулі в різних умовах (у темряві та на світлі)
2. Пророщування гороху в різному ґрунті (земля, пісок, каміння)
3. Пророщування розсади квітів із насіння

Діти не тільки з цікавістю спостерігали за ходом дослідів, а й замальовували результати спостережень.

При вивченні умов зростання рослин вихователь пропонує дітям провести такий експеримент: порівняти терміни появи сходів та їх характеристики за трьох різних умов: насіння попередньо замочується; насіння замочується в спеціальному поживному розчині; насіння висівається сухим. Перед експериментом обов'язково висувається гіпотеза: «Давайте подумаємо, що вийде, якщо...» У даному випадку вихователь пропонує припустити, за яких умов рослина буде розвиватися краще, записати всі гіпотези та заповнити таблицю для спостереження (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Спостереження за проростанням насіння

	Дата посіву	Дата появи сходів	Дати появи третього, четвертого листка	Дата появи квіткового бутону
Посів сухого насіння				
Посів замоченого насіння				
Посів насіння, замоченого в поживному розчині				

Під час експерименту та після його закінчення учні обговорюють, яка гіпотеза виявилася вірною, які для цього є докази.

Цікаві досліди можна провести під час вивчення впливу світла на рослину. Наприклад, такий дослід. Мета: підвести дітей до висновку про необхідність світла для росту рослин.

Хід досліду. Вихователь ставить перед дітьми завдання: де краще ростиме овес – у темному чи світлому місці? Обговоривши з дітьми висунуті припущення, він пропонує перевірити їх та організовує дослід. Два ящики з пророслим вівсом поміщають у різні за освітленістю умови: один – у темне місце, інший – на освітлене сонцем підвіконня. Разом з дітьми встановлює, що всі умови (розмір рослин, їх кількість, величина ящиків, кількість води для поливу) однакові, крім одного – ступеня освітленості. Педагог проводить тривале спостереження за змінами виду рослин та встановленням причин цього. Найбільш яскраві зміни під час досліду діти замальовують.

Коли зміни стають явними, вихователь пропонує дітям порівняти рослини та зробити висновки. Для підтвердження отриманих висновків

рослини, що росли в темнішому місці, поміщають у світле. Зміни, що відбуваються, знову відзначають та обговорюють.

Фіксація досліду. Під час досліду вихователь підтримує інтерес до нього фіксацією найбільш характерних етапів у щоденнику спостережень (у вигляді малюнків, моделей). Це водночас допомагає дітям відзначати стан умов та встановлювати причини змін.

Досліди проводять з дітьми всіх вікових груп під час вирощування зелені з ріпчастої цибулі. Ці досліди дозволяють визначити вплив різних факторів на ріст рослини. У старшій групі можна поставити три банки з цибулинами: одну – в темряву; іншу – в прохолодне, але світле місце; третю нормально – в теплому приміщенні на вікні. Діти спостерігатимуть вплив різних умов на ріст цибулин – у холоді цибуля не проросте зовсім або проростатиме дуже повільно; у темряві з'являться жовті, некрасиві листя. Тільки поєднання трьох основних умов (тепла, вологи, світла) забезпечить бурхливий ріст хорошої зелені.

У підготовчій до школи групі можна поставити одночасно чотири банки з однаковими цибулинами, але в різні умови (без води, без світла, без тепла, в нормальних умовах). Важливо мати на увазі наступну обставину – у кожному конкретному випадку дослід проводиться тільки з одним відхиленням від нормальних умов: цибулина без води повинна стояти в теплі та на світлі; цибулина в темряві повинна бути з водою та в теплі; цибулина в холоді повинна стояти на світлі та у воді. Це створює чистоту (діти наочно переконуються в значенні кожної з умов та всього комплексу умов для росту рослин) та простоту досліду (діти бачать те, що їм легко зрозуміти та осмислити).

Спостереження результатів дослідної ситуації повинно проходити за однією і тією ж логічною схемою, яка включає наступні моменти: визначення стану об'єкта, зовнішніх параметрів, що змінюються, умов (тобто причин), які викликали зміну, порівняння різних об'єктів. Наприклад, посаджену у воду цибулину щоразу слід розглядати таким чином: що росте в банці? Що змінилося у цибулини? Якими стали листя, коріння, сама цибулина? Чому вона

змінилася, чому листя стало довшим, чому їх стало більше? Які умови допомагають рости цибулині? Порівняння цибулин, кожна з яких була розглянута за цією схемою, допоможе дітям встановити спочатку їх зовнішню відмінність, а потім і різні умови, які зумовили цю відмінність.

Таким чином, розвиток здатності дітей експериментувати являє собою певну систему, в яку включені демонстраційні досліди, що здійснюються педагогом у спеціально організованих видах діяльності, спостереження, лабораторні роботи, що виконуються дітьми самостійно в просторово-предметному середовищі групи. Кожне фундаментальне природничо-наукове поняття (температура, час, рідина, газ, тверде тіло, тяжіння, рух, світло, звук тощо), експериментально обґрунтовується та прояснюється для дитини в процесі реального експериментування. У підсумку можна зробити висновок, що основоположні закони природи виводяться дитиною самостійно, як результат постановки досліду.

Головна перевага методу експериментування полягає в тому, що він дає дітям реальні уявлення про різні сторони досліджуваного об'єкта, про його взаємозв'язки з іншими об'єктами та з середовищем існування.

Дитяче експериментування – це не ізольований від інших вид діяльності. Воно тісно пов'язане з усіма видами діяльності.

Діти люблять експериментувати. Це пояснюється тим, що їм притаманне наочно-дієве та наочно-образне мислення. Експериментування, як жоден інший метод, відповідає віковим особливостям. Дошкільнята вчаться ставити мету, вирішувати проблеми та перевіряти їх дослідним шляхом, робити висновки. Велику радість, здивування і навіть захват вони відчують від своїх маленьких і великих "відкриттів", які викликають у дітей почуття задоволення від виконаної роботи.

У процесі експериментування дошкільник отримує можливість задовольнити притаманну йому допитливість (Чому? Навіщо? Як? Що буде, якщо...?), відчутти себе вченим, дослідником, першовідкривачем.

Наявність у дітей трудових навичок та навичок спостереження створює сприятливі умови для експериментування.

Лабораторія – новий елемент розвивального предметного середовища. Вона створюється для розвитку у дітей пізнавального інтересу, інтересу до дослідницької діяльності та сприяє формуванню основ наукового світогляду. Водночас лабораторія – це база для специфічної ігрової діяльності дитини (робота в лабораторії передбачає перетворення дітей на вчених, які проводять досліди, експерименти, спостереження з різної тематики). Дослідження, які дошкільнята проводять у лабораторії, формують у дітей повагу до наукової діяльності та довіру до науки. Педагоги всіх дошкільних закладів, які організували такі приміщення, зазначали, що діти з нетерпінням чекають на заняття в лабораторії, постійно запитують: «Коли ми підемо в лабораторію? Коли ми знову будемо, як вчені?».

Виділення під лабораторію окремого приміщення дозволяє проводити різноманітну дослідницьку діяльність, зокрема й самостійну. При роботі в екологічному класі або в приміщенні групи цей вид дитячої діяльності утруднений через неминучі обмеження: не можна проливати воду, розсипати пісок або глину на столі, на підлозі, – і т.д.

Багато дитячих садків переробляють під лабораторію звичайні підсобні приміщення. Бажано, щоб у лабораторії були крани з водою та раковини. Це дозволить дітям мити руки відразу після занять, а педагогам – швидко приводити до ладу столи та обладнання. На дверях лабораторії вивішується табличка з назвою та емблемою. Емблему та назву лабораторії діти можуть придумати разом із вихователями. Оформлення лабораторії не потребує великих додаткових витрат. Залежно від розміру приміщення в лабораторії можуть бути або лише невеликі столики, або столики зі стільчиками. Тут же розміщуються стелажі (полиці) для обладнання та матеріалів. На підвіконнях можна поставити ящики з рослинами для спостережень. Штучних рослин при

оформленні лабораторії слід уникати. На стінах можна повісити портрети відомих вчених.

Як обладнання для проведення дослідів використовуються викидні, зокрема пакувальні, матеріали різного розміру та форми: стаканчики з-під йогуртів, сметани та інших молочних продуктів, морозива, картонні коробки з-під тортів тощо, пластмасові ложки для сипучих матеріалів, палички, трубочки для коктейлю (невикористані), папір для фільтрування (типу промокального або серветки). До підбору обладнання варто залучити дітей та батьків. У цьому випадку сам процес оформлення лабораторії матиме виховне значення. У монтесорі-групах для проведення дослідів можна використовувати наявний спеціальний матеріал (гличики, стаканчики для переливання води, циліндри тощо). Для демонстрацій окремих дослідів педагогом підійдуть прозорі пластмасові банки для круп. Для проведення різних досліджень у лабораторії та на прогулянках добре придбати лупи, хоча б по одній на двох дітей. Але якщо кошти дозволяють, то краще, щоб у кожній дитини була своя лупа, це підвищить ефективність роботи. До того ж дитині зручніше та цікавіше розглядати об'єкти самостійно, без обмеження часу. Як додаткове обладнання можна придбати мікроскопи, барометр, термометри, пісочний годинник, бінокль, комплекти для ігор з водою. Важливо пам'ятати, що мікроскоп має бути не надто складним у використанні (найкраще підходять спеціальні дитячі мікроскопи, до яких зазвичай додаються різні препарати для досліджень). Чим дорожчий мікроскоп, тим складніше приготувати для нього препарати. Навряд чи доцільно купувати мікроскоп на кожну дитину, достатньо мати 5 на підгрупу. Якщо ж мікроскоп один, діти можуть по черзі розглядати об'єкти. Комплект обладнання для конкретного заняття готується для кожної дитини вихователем заздалегідь і розміщується на індивідуальному невеликому підносі або клейонці.

У лабораторії зручно зберігати природні матеріали, призначені для проведення різних досліджень: пісок, глину, каміння, насіння рослин (не

зразки колекцій, а саме масовий матеріал для організації занять). Можна запропонувати дітям пошукати у дворі дитячого садка або вдома предмети, які, на їхню думку, могли б становити інтерес для вчених. Слід попросити принести їх до лабораторії та пояснити, чому зібрані саме ці предмети.

Важливе значення мають живі об'єкти для спостережень. «Будинок для черв'яків» – акваріум або інша прозора ємність із ґрунтом. У ґрунті обов'язково має бути сухе, перегниле листя – їжа дощових черв'яків. В акваріум запускається кілька (залежно від розміру ємності) дощових черв'яків. Через скляні стінки діти зможуть спостерігати за пересуванням цих істот і за тим, як вони переробляють залишки рослин і проробляють ходи в землі. Ґрунт потрібно підтримувати у вологому стані, а дощових черв'яків через деякий час діти випустять «на волю».

«Прозорий горщик» – скляна ємність (банка або невеликий акваріум), що дозволяє спостерігати за зростанням коренів рослин. Особливо цікаво стежити за розвитком коренів цибулі. Довгі корені утворюються також і у гілочок тополі, які неважко знайти в місті навесні, після обрізки дерев. Спочатку гілочки потрібно поставити у воду, а через деякий час, коли з'являться корені, висадити в ємність. Щоб спостерігати було зручніше, садити рослини потрібно ближче до стінок банки, щоб частина коренів була на виду.

Заняття в лабораторії мають свої особливості. Приходячи до лабораторії, діти ніби перетворюються на «вчених». Під час проведення дослідів вони надягають білі халати (можна попросити батьків пошити такі халати, наприклад, зі старих чоловічих сорочок) і отримують розпізнавальні картки, які прикріплюються на грудях. На такій картці, зробленій з паперового прямокутника або кола, пишуться прізвище та ім'я дитини, наприклад: «Вчений – Степанов Михайло». Можна розробити відповідні позначення для різних типів досліджень: крапелька води – «Дослідники води», повітряна кулька – «Дослідники повітря». Заняття організовується так, щоб кожна дитина мала можливість провести той чи інший дослід самостійно. Колективні

дослідження або демонстрації дослідів педагогом також можливі, однак переважати повинна індивідуальна робота. Для дитини дуже важливо мати свій набір лабораторного посуду, самому виконати завдання та порівняти результати власної роботи з результатами інших дітей.

Діти старшого віку можуть запросити до себе в лабораторію малюків, показати їм найпростіші досліди, обладнання, познайомити з результатами своїх спостережень. Такі спільні заняття дають великий виховний ефект.

Таким чином, правильно організоване розвивальне середовище з екологічної освіти створює умови для розвитку у дітей пізнавального інтересу, інтересу до дослідницької діяльності та сприяє формуванню основ наукового світогляду.

Теоретичне дослідження експерименту як методу екологічної освіти дітей у старшому дошкільному віці дозволяє зробити наступні висновки:

1) Експеримент (від лат. *experimentum* – проба, досвід) – метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих та керованих умовах досліджуються явища дійсності.

2) Дитяче експериментування - це не ізольований від інших видів діяльності. Воно тісно пов'язане з усіма видами діяльності.

3) Однією з важливих умов реалізації системи екологічної освіти в дошкільному закладі є наявність розвивального середовища.

4) Розвиток здатності дітей експериментувати являє собою певну систему, до якої включені демонстраційні досліди, що здійснюються педагогом у спеціально організованих видах діяльності, спостереження, лабораторні роботи, що виконуються дітьми самостійно в просторово-предметному середовищі групи.

5) Головна перевага методу експериментування полягає в тому, що він дає дітям реальні уявлення про різні сторони досліджуваного об'єкта, про його взаємовідносини з іншими об'єктами та з середовищем існування.

Експериментальна робота проведена в наступній послідовності.

На першому етапі дослідження проведено теоретичний аналіз проблеми експериментальної діяльності в екологічній освіті дошкільнят.

Проблема екологічної освіти представлена в роботах А.Н. Захлебного, І.Д. Зверєва, Б.Г. Йоганзена, Н.Н. Моїсеєва, І.Т. Суравєгіної, А.Т.І. Сідельковського та ін. Ідеї екологічної освіти дошкільнят також представлені в статтях, методичних роботах провідних педагогів та психологів (О.Йогансон, А.А. Бистров, Р.М. Басс, А.М. Степанова, Е.І. Залкінд, Е.І. Волкова, Е. Геннінгс та ін.).

Дитяче експериментування як предмет дослідження виступає в працях Я.А. Коменського, Дж. Локка, І.Г. Песталоцці, М.М. Манасеїної, В. Роттенберга, Н.Н. Поддякова.

На наступному етапі дослідження визначено структурні елементи дослідження (об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження).

В якості випробуваних обрано дітей старшого дошкільного віку, старша та підготовча групи ДНЗ. Всього в дослідженні брали участь 20 осіб, вік яких 5-6 років.

Методичною основою дослідження виступає методика діагностики екологічних знань старших дошкільнят.

В основі методики діагностики екологічних знань старших дошкільнят лежить ідея про те, що екологічне виховання дітей дошкільного віку передбачає формування усвідомлено-правильного ставлення до природних явищ та об'єктів, а також ознайомлення дітей з природою, в основі якого повинен лежати екологічний підхід, тобто опора на основоположні ідеї та поняття екології.

Ці два напрями нерозривні: щоб навчити дітей правильно ставитися до світу природи, необхідно дати їм певні знання про живу та неживу природу. Таким чином, діагностика екологічної вихованості дошкільнят проведена з урахуванням їхніх вікових особливостей за двома напрямами: формування

екологічних знань та екологічно правильного ставлення до природних явищ та об'єктів.

Екологічна освіченість дошкільнят розглядається за такими блоками:

- 1) знання про світ тварин;
- 2) знання про рослинний світ;
- 3) знання про неживу природу;
- 4) знання про пори року.

Для визначення рівня сформованості екологічних знань випробуваним пропонується пакет контрольних завдань.

Завдання 1 спрямоване на визначення рівня знання дошкільнят про характерні особливості представників світу тварин (проводиться індивідуально з кожною дитиною).

Процедура проведення діагностики полягає в тому, що педагог пропонує випробуваним розподілити картки таким чином:

- 1) вибрати тварин і розмістити їх на карті з урахуванням місця їхнього проживання;
- 2) вибрати птахів і розмістити їх на карті на свій розсуд;
- 3) вибрати комах і розмістити їх на карті.

Після того як випробуваний впорався із завданням, педагог пропонує вибрати два зображення тварин, три зображення птахів і три зображення комах і потім відповісти на відповідні запитання.

Завдання 2 спрямоване на визначення характерних особливостей рослинного світу (проводиться індивідуально з кожною дитиною).

Педагог називає п'ять кімнатних рослин, пропонує показати їх. Випробуваним слід відповісти на запитання про умови життя, росту, розвитку кімнатних рослин, правила догляду, ставлення до рослинного світу.

Потім пропонується з представлених рослин вибрати:

- а) спочатку дерева, потім чагарники (тополя, бузок, береза);
- б) листяні та хвойні дерева (ялина, дуб, сосна, осика);

- в) ягоди та гриби (суниця, хвилянка, підберезник, полуниця);
- г) квіти саду та квіти лісу (айстра, пролісок, конвалія, тюльпан).

Завдання 3 спрямоване на визначення характерних особливостей неживої природи (проводиться індивідуально з кожною дитиною).

Педагог пропонує випробуваному визначити вміст баночки. Після того як дитина назве об'єкти неживої природи, пропонує відповісти на запитання про властивості піску, каменів, води, способи їх використання.

Завдання 4 спрямоване на визначення знань пір року (проводиться індивідуально або маленькими підгрупами).

Процедура проведення полягає в тому, що педагог ставить запитання про особливості пір року. Потім пропонує назвати пору року відповідно до характерних проявів природи.

Завдання 5 спрямоване на виявлення екологічного ставлення дошкільника до світу природи (проводиться індивідуально з кожною дитиною).

Мета – визначити рівень екологічно правильного ставлення до світу природи.

Педагог пропонує відповісти на запитання щодо догляду за домашніми тваринами, про діяльність людей, пов'язаних з природою; про можливу допомогу зимуючим птахам тощо.

Оцінка результатів діагностики полягає в підрахунку балів за кожним блоком та визначення рівня сформованості екологічних знань дошкільнят про світ тварин, рослини, неживу природу, пори року (високий, середній, нижче середнього або низький).

Наступний етап дослідження експерименту як методу екологічної освіти дошкільника – діагностика рівня сформованості екологічних знань дошкільнят (зріз на початку року, наприкінці року після закінчення курсу екологічного блоку навчання). Перспективний план проведення експериментальної діяльності в рамках екологічної освіти представлений у додатку А.

Заключний етап дослідження – обробка та інтерпретація отриманих результатів.

Результати діагностики щодо виявлення ролі експерименту в екологічній освіті дошкільнят представлені в таблицях, гістограмах. Дані по кожній методиці представлені в числовому та процентному вигляді.

Таблиця 2.2

Екологічна освіченість дошкільнят на початок року

Імя	Рівень сформованості екологічних знань								Віднош до світу природи		Серед.оцінка в балах	Загал.рівень
	Про світ тварин		Про світ рослин		Про неживу природу		Про пори року					
	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.		
Таня В.	8	С	7	Н	9	С	11	С	9	С	8,8	С
Женя К.	10	С	8	С	11	С	13	В	9	С	10,6	С
Света К.	6	Н	5	Н	8	С	10	С	7	Н	7,2	Н
Оля Г.	12	С	13	В	13	В	12	С	12	С	12,4	С
Олексій Д.	8	С	7	Н	10	С	11	С	8	С	8,8	С
Марат М.	9	С	8	С	13	В	13	В	9	С	10,4	С
Саша Л.	10	С	8	С	11	С	12	С	8	С	9,8	С
Маша С.	13	В	12	С	13	В	13	В	13	В	12,8	В
Галя Ф.	6	Н	7	Н	7	Н	7	Н	6	Н	6,6	Н
Артур З.	13	В	11	С	14	В	14	В	13	В	13	В
Катя Ш.	8	С	10	С	12	С	13	В	8	С	10,2	С
Ельвіра М.	9	С	9	С	10	С	11	С	9	С	9,6	С
Вова К.	7	Н	5	Н	8	С	8	С	6	Н	6,8	Н
Петя М.	10	С	8	С	9	С	10	С	8	С	9	С
Олег С.	9	С	8	С	11	С	11	С	10	С	11,8	С
Миша А.	13	В	10	С	13	В	13	В	13	В	12,4	С
Катя У.	7	Н	9	С	7	Н	10	С	8	С	8,2	С
Галя И.	7	Н	8	С	8	С	9	С	7	Н	7,8	С
Марина П.	12	С	13	В	13	В	13	В	14	В	13	В
Вадим Б.	13	В	10	С	13	В	13	В	12	В	12,2	С
Середнє по гр.	9,5	С	8,8	С	10,65	С	11,35	С	9,45	С	10,07	С

Рівень екологічної освіченості дошкільнят на початку року виражений у таблиці 2 «Екологічна освіченість дошкільнят на початок року». Умовні позначення рівнів: В – високий, С – середній, Н – низький.

Заходи проводилися з урахуванням наочно-дієвого та наочно-образного сприйняття дитиною навколишнього світу і були спрямовані на формування екологічних знань (знання про світ тварин; знання про рослинний світ; знання про неживу природу; знання про пори року) та екологічно правильного ставлення до природних явищ та об'єктів.

Основою екологічного навчання виступала дослідницька діяльність дітей – проведення дослідів. У процесі навчання враховувалася така процедура, щоб задіяти всі органи чуття дитини, а не тільки слух і зір. Для цього дітям надавалася можливість помацати, понюхати навколишні об'єкти і навіть спробувати їх на смак, якщо це безпечно. Приділено увагу спілкуванню дітей з природою: з деревами, птахами, комахами. Недостатньо прищепити емоційне ставлення до природи за книгами та малюнками. Дитині потрібно відчутти запах трави після дощу або прілого листя восени, почути спів птахів. Тому постійно організовувалися прогулянки, екскурсії. Змістом проведених з дошкільнятами екскурсій було обстеження прилеглої місцевості для формування уявлень про навколишні природні умови, рельєф місцевості, умови, екологічну обстановку, наявність тварин і рослин. Під час екскурсії діти збирали природний матеріал для колекцій, досліджували рослини, ґрунт, воду, каміння тощо.

Результати зрізу наприкінці року представлені в таблиці 2.3 «Екологічна освіченість дошкільнят на кінець року».

Таблиця 2.3.

Екологічна освіченість дошкільнят на кінець року

Імя	Рівень сформованості екологічних знань								Віднош до світу природи		Серед.оцінка в балах	Загал.рівень
	Про світ тварин		Про світ рослин		Про неживу природу		Про пори року					
	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.	Оцінка в балах	Рівень розв.		
Таня В.	11	С	11	С	11	С	12	С	11	С	11,2	С
Женя К.	12	С	13	В	12	С	14	В	12	С	12,6	С
Света К.	10	С	11	С	10	С	11	С	9	С	10,2	С
Оля Г.	14	В	14	В	14	В	14	В	13	В	13,8	В
Олексій Д.	13	В	13	С	13	В	12	С	11	С	12,4	С
Марат М.	12	С	12	С	14	В	14	В	12	С	12,8	С
Саша Л.	13	В	11	С	12	С	13	В	11	С	12	С
Маша С.	14	В	13	В	14	В	15	В	14	В	14	В
Галя Ф.	10	С	13	В	9	С	10	С	7	Н	9,8	С
Артур З.	14	В	13	В	14	В	15	В	14	В	14	В
Катя Ш.	12	С	11	С	10	С	13	В	10	С	11,2	С
Ельвіра М.	10	С	10	С	13	В	13	В	11	С	11,4	С
Вова К.	13	В	13	В	8	С	8	С	7	Н	9,8	Н
Петя М.	11	С	13	В	12	С	12	С	10	С	11,6	С
Олег С.	11	С	15	В	12	С	12	С	11	С	12,2	С
Миша А.	13	В	12	С	14	В	15	В	14	В	13,6	В
Катя У.	11	С	12	С	7	Н	10	С	8	С	9,6	С
Галя І.	10	С	13	В	10	С	10	С	8	С	10,2	С
Марина П.	12	С	14	В	15	В	13	В	14	В	13,6	В
Вадим Б.	15	В	13	В	13	В	15	В	13	В	13,8	В
Середнє	12,05	С	12,5	С	11,85	С	12,55	С	11	С	11,99	С

Таблиця 2.4

Екологічна освіченість дошкільнят

Середнє значення по групі	Рівень сформованості екологічних знань								Позитивне віднош до світу природи	
	Про світ тварин		Про світ рослин		Про неживу природу		Про пори року			
	бал	%	бал	%	бал	%	бал	%	бал	%
На початку року	9,5	63	8,8	59	10,65	71	11,35	76	9,45	63
Наприкінці року	12,05	80	12,5	83	11,85	79	12,55	84	11	73

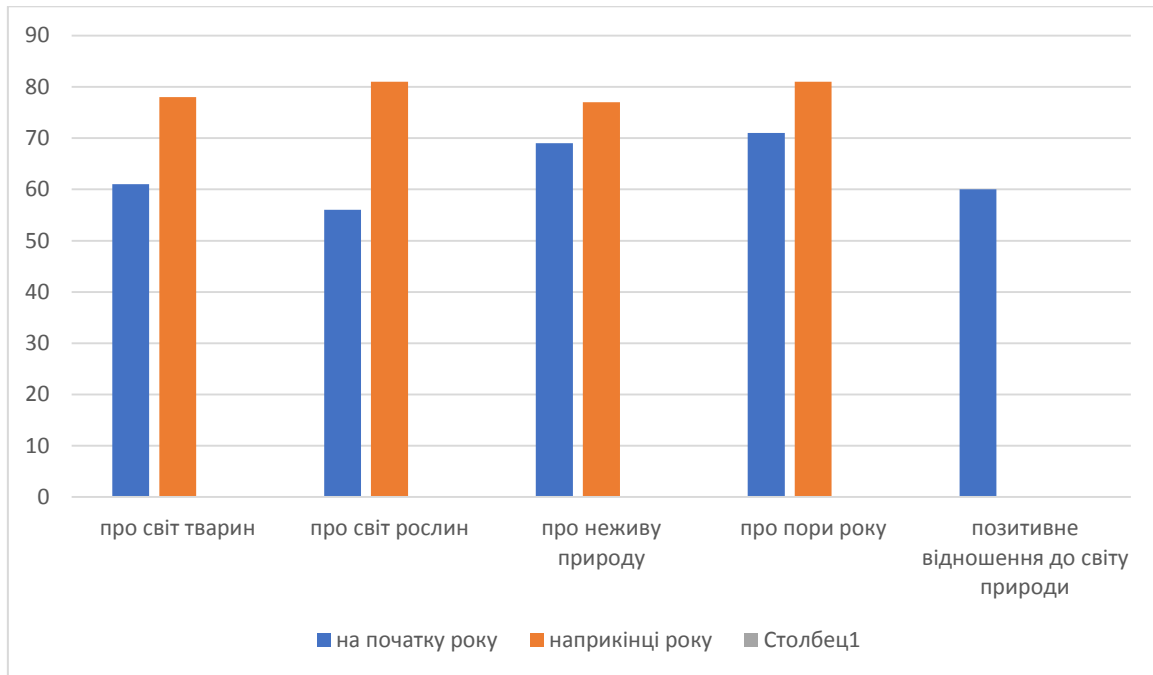

Рис. 2.1. Екологічна освіченість дошкільнят

За результатами діагностичного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Дошкільнята показали середній рівень сформованості екологічних знань на початок і кінець року. Однак, зіставляючи числові та відсоткові показники, показано, що екологічна освіченість дітей на кінець року вища порівняно з першим зрізом. Це наочно відображають таблиця 2.4 «Екологічна освіченість дошкільнят», рис.2.1 «Екологічна освіченість дошкільнят».

2. Рівень екологічних знань про рослинний світ і пори року вищий порівняно з іншими показниками (про світ тварин, неживу природу). Можливо, це пов'язано з більш глибоким вивченням даних блоків, привертаючи увагу батьків до екологічного виховання вдома на прикладі кімнатних рослин, постійним спостереженням за рослинами протягом року.

3. Використовуючи дослідно-експериментальну діяльність в екологічному навчанні, зросло позитивне ставлення дітей до світу природи, що свідчить про зростання екологічної культури досліджуваних. Можна говорити

про зростання пізнавального інтересу із застосуванням у навчанні методу експериментування.

Отже, із застосуванням експериментування у свідомість дітей закладається ясне і точне уявлення про предмети та явища природи, що в живій природі все пов'язано між собою, окремі предмети та явища взаємозумовлюють одне одного, організм і середовище – нерозривне ціле, будь-яка особливість у будові рослин, у поведінці тварин підпорядкована певним законам, а людина, як частина природи, наділена свідомістю, своєю працею активно впливає на природу.

До кінця навчального року помічено, що діти стали проявляти турботу за мешканцями Куточка природи. Усі діти, які відчують активний інтерес, бажання, прагнення брати участь у роботі, доглядають за тваринами не тільки під час свого чергування в Куточку природи, а й допомагають іншим дітям. Особливу турботу проявляють по догляду за акваріумними рибками. Дітям дуже подобається годувати їх, а потім спостерігати за діями, поведінкою. Після роботи з цікавістю та захопленням розповідають вихователю та іншим про побачене.

На заняттях з екології група стала більш уважною. Поступово елементарні дослідження стають іграми-дослідами, в яких, як у дидактичній грі, є два начала: навчальне – пізнавальне та ігрове – розважальне. Ігровий мотив посилює емоційну значущість для дитини даної діяльності. В результаті закріплені в іграх-дослідах знання про зв'язки, властивості та якості природних об'єктів стають більш усвідомленими та міцними.

Під час прогулянок та екскурсій став проявлятися великий інтерес до життя птахів та комах. Помічено дбайливе ставлення до дерев, мурашників та інших живих істот під час прогулянок у ліс. Тепер усі діти знають, що людина і природа нерозривно пов'язані. І від того, як людина любитиме, берегтиме і дбатиме про природу, залежатиме її подальше існування на Землі.

Таким чином, експеримент як метод відіграє важливу роль в успішності засвоєння дошкільнятами екологічними знаннями, передбачаючи також формування емоційного, дбайливого ставлення до об'єктів живої природи, здатності бачити їх красу.

За результатами дослідження експерименту як методу екологічного навчання дітей у старшому дошкільному віці рекомендується звертати увагу на організацію дослідницької діяльності дитини.

Щодо активізації дослідницької діяльності дошкільнят педагогам та батькам рекомендується враховувати такі моменти:

1) Менше вчити, більше ділитися.

Дошкільник здатний засвоїти тільки ту програму, яка відповідає його інтересам. Голі факти його не цікавлять. Тут необхідне емоційне забарвлення.

2) Заохочувати пошукову активність дітей.

У кожен момент часу навколо людини щось відбувається, щось змінюється. Важливо не упустити цю мить, витягти з неї привабливе, хвилююче. Чуйно реагувати на інтереси дітей.

3) Активізувати увагу дитини.

З самого початку прогулянки зайняти увагу дітей загадкою, жартом, питанням, пісенькою, розповідаючи, що цікавого можна побачити і почути.

4) Вчити дітей спостерігати і дотримуватися правил поведінки на природі. Діти рідко забувають досвід прямого спілкування з природою. Одне з правил «Абетки поведінки на природі» - «Не шуми». Але дошкільник ще не може співвідносити правила і вчинки. Після прогулянки рекомендується обговорити поведінку дітей, слова Кіплінга «Ми з тобою однієї крові: ти і я»; провести бесіду про правила поведінки в природі, прочитати дітям оповідання «Горобеня».

5) Знайомити з навколишнім світом захоплююче, радісно. Дуже важливо як входить навколишній світ у життєвий досвід дитини, як він емоційно ним освоюється. Треба заражати дітей власним ентузіазмом, захопленням

прекрасним. Пам'ятати, що тільки позитивне накопичення емоцій дає поштовх до творчості.

Однак слід також зазначити фактори, що перешкоджають розвитку дослідницької діяльності дошкільника. Однаково несприятливими видаються дві протилежні ситуації:

1. Умови, за яких усі дії дитини наштовхуються на незмінний опір, тоді будь-яка активність, насамперед пошукова, знецінюється в її очах, сприймається нею як безглузда і така, що веде до покарання. Дитина поступово переконується, що пошук небезпечний.

2. Якщо всі бажання дитини задовольняються негайно і без жодних зусиль з її боку, якщо батьки оберігають її від найменшого прояву самостійності, якщо вона виключена з контакту з однолітками, в процесі якого доводиться самостійно відстоювати свої інтереси – потреба в пошуковій активності також не розвивається, згасає.

Отже, формування екологічних знань, виховання правильного ставлення дітей до природи, вміння дбайливо поводитися з живими істотами має бути повноцінно здійснено в дошкільний період, поєднуючи з екологічним вихованням у сім'ї.

Практичне дослідження експерименту як методу екологічної освіти дітей у старшому дошкільному віці дозволяє зробити такі висновки:

1) Використовуючи дослідно-експериментальну діяльність в екологічному навчанні, зросло позитивне ставлення дітей до світу природи, що свідчить про зростання екологічної культури досліджуваних. Можна говорити про зростання пізнавального інтересу із застосуванням у навчанні методу експериментування.

2) Екологічна освіченість дітей на кінець року вища порівняно з початком навчального року перед курсом заходів з дослідно-експериментальної діяльності екологічного навчання.

3) Формування екологічних знань, виховання правильного ставлення дітей до природи, вміння дбайливо поводитися з живими істотами має бути повноцінно здійснено в дошкільний період, поєднуючи з екологічним вихованням у сім'ї.

4) Експеримент як метод відіграє важливу роль в успішності засвоєння дошкільнятами екологічними знаннями, передбачаючи також формування емоційного, дбайливого ставлення до об'єктів живої природи, здатності бачити їх красу.

2.3. Практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження експериментальної діяльності в екологічну освіту дошкільників

Експериментальна діяльність є надзвичайно ефективним засобом розвитку пізнавальної активності та формування екологічної свідомості у дітей старшого дошкільного віку. Її впровадження в освітній процес потребує чіткої організації, підбору відповідних матеріалів, створення безпечного і стимулюючого середовища, а також усвідомлення педагогом своєї ролі як фасилітатора дитячого досвіду. Перед початком роботи необхідно обрати тематику, що є актуальною для екологічного виховання: вода, ґрунт, повітря, рослини, тварини, сезонні зміни тощо. Важливо забезпечити наявність природного матеріалу та елементарного лабораторного приладдя: піпеток, луп, мірного посуду, кольорових маркерів, карток, води, ґрунту тощо. Навчальне середовище має стимулювати дослідницьку активність дітей, бути зручним і безпечним.

Організація заняття передбачає послідовні етапи: актуалізацію знань, постановку проблемного питання, формування гіпотез, безпосереднє проведення дослідів, фіксацію результатів та їх обговорення. На початку варто залучити дітей до короткої бесіди, спрямованої на пригадування раніше засвоєних фактів. Наприклад, педагог може запитати: «Що потрібно для росту

рослини?» або «Що станеться, якщо залишити лід на сонці?». Таке вступне обговорення формує мотивацію та налаштовує дітей на пошукову діяльність. Після цього педагог пропонує чітку інструкцію для виконання досліду: «Налий трохи води в стакан і додай кілька крапель фарби», «Посади зернятко у ватний диск і полий водою». Кожна дія супроводжується поясненням та запитаннями, що стимулюють мислення: «Що ти бачиш?», «Чому вода змінила колір?», «Як думаєш, що буде далі?». Діти фіксують результати у доступній формі: за допомогою малюнків, смайликів, простих позначок, а також розповідей. Обговорення результатів допомагає осмислити досвід, зробити висновки, зіставити очікування з реальністю.

Експериментальна діяльність має інтегрований характер і легко поєднується з іншими освітніми напрямками: мовленням, математикою, образотворчою діяльністю. Наприклад, у процесі досліду діти рахують кількість ложок води, формулюють висновки повними реченнями, описують власні спостереження, створюють малюнки або аплікації за мотивами побаченого. Використання сюжетно-рольових ігор (дослідник, еколог, журналіст) робить навчання емоційно привабливим та глибшим. Важливо, щоб педагог сприяв формуванню позитивного досвіду навіть у разі невдалих результатів: наголошував, що в експерименті головне — процес спостереження, аналіз і висновок, а не лише «правильна» відповідь.

Серед простих і доступних експериментів, які легко реалізувати в умовах дошкільного закладу, можна виділити: пророщування насіння у вологій серветці, спостереження за таненням льоду в теплій та холодній воді, фільтрацію брудної води через пісок і вату, змішування кольорових рідин, визначення впливу світла на ріст рослин тощо. Усі ці досліди не потребують дорогого обладнання, але мають великий пізнавальний потенціал.

Експериментальні заняття доцільно проводити за чіткою структурою: вступна бесіда, постановка мети, проведення досліду, обговорення результатів, рефлексія. Педагог має підтримувати інтерес дитини, створювати атмосферу

доброзичливості, співпраці та взаємоповаги. Для розвитку мовленнєвих навичок важливо надавати дітям зразки висловлювань, заохочувати до описів, припущень, порівнянь. Доцільно також залучати батьків до освітнього процесу: інформувати про досліді, пропонувати домашні завдання на спостереження за природними явищами, проводити спільні проєкти, оформлювати фотовиставки чи щоденники спостережень.

Сучасні технології можуть значно підсилити ефективність експериментальної діяльності. Використання мультимедійних матеріалів, відео, інтерактивних платформ дозволяє візуалізувати процеси, які не завжди можна побачити на власні очі. Крім того, створення електронного блогу чи сторінки групи з фото- та відеозвітами сприяє інформуванню батьків, підвищує престиж закладу і мотивує дітей.

Упровадження експериментальної діяльності в екологічну освіту дошкільників відкриває широкі можливості для розвитку пізнавальної активності, допитливості, мовлення, мислення та екологічної культури. Для успішної реалізації цього підходу необхідна системність, продуманість, гнучкість та готовність педагога до пошуку й вдосконалення. Практичні рекомендації, викладені вище, можуть стати надійною основою для побудови якісного, цікавого та змістовного навчання у дошкільному закладі.

Висновки до розділу 2

Проведене практичне дослідження дало змогу підтвердити висунуті теоретичні положення та отримати обґрунтовані висновки щодо ефективності експериментальної діяльності як засобу екологічної освіти дошкільників. У процесі організації та реалізації експериментальної роботи були визначені мета, завдання, методика й етапи дослідження. Ретельно спланована структура занять, добір дослідів відповідно до вікових особливостей дітей, а також врахування педагогічних умов сприяли досягненню цілісного освітнього ефекту.

Аналіз результатів експерименту показав суттєві позитивні зміни в рівні сформованості екологічних уявлень, пізнавальної активності та практичних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Діти, які брали участь у дослідницькій діяльності, демонстрували вищий рівень зацікавленості, активніше висловлювали власні думки, мали більш обґрунтовані уявлення про об'єкти природи та екологічні зв'язки. Встановлено, що регулярне залучення до експериментів сприяє розвитку спостережливості, логічного мислення, вміння порівнювати, класифікувати й робити висновки. Умовами успішного проведення стало поєднання пізнавальної, мовленнєвої, ігрової та художньої діяльності дітей, що створило ефективне інтерактивне середовище.

Практичні рекомендації, розроблені в межах дослідження, мають прикладний характер і можуть бути використані педагогами у повсякденній роботі. Вони включають поради щодо вибору тематики, організації освітнього простору, методики проведення дослідів, формування мотивації, стимулювання самостійності та рефлексії дітей. Особливу увагу приділено необхідності інтеграції експериментальної діяльності з іншими освітніми напрямами, а також співпраці з батьками та використанню сучасних технологій.

Таким чином, результати практичного етапу підтверджують доцільність і ефективність використання експериментальної діяльності в екологічній освіті старших дошкільників. Залучення дітей до дослідницьких завдань сприяє не лише кращому засвоєнню екологічного матеріалу, а й розвитку важливих особистісних якостей, формуванню екологічної компетентності й основ наукового світогляду. Запропоновані методичні підходи можуть стати основою для вдосконалення освітнього процесу у закладах дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

Специфічною рисою екологічної освіти дошкільнят є безпосередній контакт дитини з об'єктами природи, «живе» спілкування з рослинами, які є частиною розвивального екологічного середовища в дошкільному освітньому закладі.

Екологічна освіта дошкільнят полягає в тому, щоб неквапливо та дбайливо ввести дитину у світ природи, дати їй перші необхідні знання про неї, пробудити інтерес до її явищ, змін, різноманіття. Величезну роль в екологічній освіті дітей дошкільного віку відіграє експериментальна діяльність.

У роботі розкривається сутність поняття «експеримент» як методу пізнання та методу освіти, названі види експериментів.

Важливою частиною роботи є характеристика особливостей методики проведення дослідно-експериментальної діяльності з дітьми старшого дошкільного віку. І як основний елемент – показана роль експерименту та методичні особливості проведення дослідів у процесі екологічної освіти дітей старшої та підготовчої груп.

Новаторським явищем виступає дослідницька діяльність дошкільнят у лабораторії ЗДО.

Експериментальне дослідження проведено на базі Комунального закладу «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №303 Харківської міської ради». Як піддослідні обрані діти старшого дошкільного віку, старша та підготовча групи. Всього в дослідженні брали участь 20 осіб, вік яких 5-6 років.

Практична значущість дослідження визначається тим, що результати дослідження можуть використовуватися в педагогічній практиці дошкільних освітніх закладів, а також можуть послужити матеріалом для розробки спеціальних курсів, семінарів збагачення педагогічного досвіду.

Результати дослідження показали, що експеримент як метод відіграє важливу роль в успішності засвоєння дошкільнятами екологічних знань, передбачаючи також формування емоційного, дбайливого ставлення до об'єктів живої природи, здатності бачити їхню красу.

Таким чином, мета дослідження досягнута, гіпотеза підтверджена. Використання експериментальної діяльності в екологічній освіті дошкільнят сприяє їх успішному засвоєнню знань з екології.

За результатами дослідження експерименту як методу екологічного навчання дітей у старшому дошкільному віці педагогам та батькам рекомендується звертати увагу на організацію дослідницької діяльності дитини, враховувати рекомендації щодо активізації дослідницької діяльності дошкільнят.

Готовність та здатність людини досліджувати нове у навколишньому світі шляхом реальної взаємодії з ним є самостійною цінністю. Це надзвичайно важлива якість особистості, що відображає рівень її пізнавального, особистісного та соціального розвитку. Вона особливо важлива зараз, коли виникають принципово нові галузі та види діяльності, а раніше засвоєні правила та алгоритми поведінки виявляються малозастосовними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко А., Дзюба В. Розвиток в учнів екологічної культури засобами гри. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2018. С. 60 – 67.
2. Бібік Н. М., Коваль Н. С. Я і Україна. Віконечко: підручник для 1 класу. К.: Генеза, 2007. 112 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник: А. М. Богущ. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Беленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік: навч.-метод. посібник. Київ: Генеза, 213. 112 с.
5. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. 71 с.
6. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: «Мандрівнець», 2017. 256 с.
7. Богущ А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К.: Слово, 2010. 408 с.
8. Вахняк Н. В. Природнича гра як один із методів екологічного виховання дітей дошкільного віку. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2013. № 1. С. 99 – 103.
9. Вербицький В. В. Соціально-педагогічна модель екологічної освіти. Еколого-натуралістична творчість : наук.-метод. вісник. 2000. № 1. С. 6 – 10.
10. Вивчаємо світ навколо нас : цікаві вправи для дітей 4-х років і старших / уклад. Ю. Каспарова ; ілюстр. О. Гуляєва. — Х. : Ранок : Веста, 2005. — 24 с.
11. Вільчковський Е., Біленька Г. Пізнання природи і природа рухів. Дошкільне виховання. 2013. №11-12. С. 10 – 11.

12. Взаємодія дитячого садка і сім'ї з питань екологічного виховання. Дитячий садок. 2014. № 25-26. С. 50 – 67.
13. Волкова В. А., Барсук С. О. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2017. Вип. 75(2). С. 11 – 15.
14. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2009. 218 с.
15. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1. С. 16 – 20.
16. Гордій Н. М. Визначення ролі гри та іграшок у розумовому вихованні дітей у сім'ї. Підготовка батьків до виховання дітей у педагогічній журналістиці: монографія. Суми: ВВП «Мрія», 2016. С. 67 – 83.
17. Дмитренко Л. Виховання обдарованих дітей / Л. Дмитренко // Палітра педагога. — 2007. — № 2. — С. 13-15
18. Добровольський В. Екологічні знання: навч. посібник. К.: Професіонал, 2005. 304 с.
19. Друзь З. В. Пізнавальні завдання з ознайомлення з навколишнім світом у 1-2 класах чотириріч. почат. шк.: посібник для вчителя. К.: Рад. шк., 1990. 128 с.
20. Дубасенюк О. А. Особливості професійного становлення педагога в контексті компетентнісного підходу// Вектор науки Харківського державного університету. Серія: педагогіка, психологія, 2010. №2 (2). С. 38 – 42.
21. Екологічне виховання старших дошкільників / упоряд. В. Л. Сухар. Х.: Видавництво "Ранок", 2009. 160 с.
22. Живіріхіна Л. А. Формування екологічної компетенції дошкільників. Таврійський вісник освіти. 2004. № 4. С. 69 – 75.

23. Ільєнко В. Організація праці дітей на ділянці дошкільного закладу. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 10. С. 28.
24. Карасьова К. В. Ігровий простір дитини / К. Карасьова, Т. Піроженко. Київ: Шк. Світ, 2011. 128 с.
25. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379 – 387.
26. Коновальчук І. І. Теоретичні й технологічні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів. Молодь і ринок : щомісячний наук.-пед. журн. Дрогобич, 2016. № 15 (136). С. 20 – 24.
27. Концепція екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 1 – 2.
28. Кот Н. Спільна робота дошкільного закладу та сім'ї з екологічного виховання. Дошкільне виховання. 2011. № 4. С. 12 – 14.
29. Крутій К. Л. Предметно-розвивальне середовище як чинник супроводу діяльності дитини. Дошкільна освіта. 2008. № 2. С. 4 – 9.
30. Левків С. П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : зб. наук. пр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 125 с.
31. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи : навч.-метод. посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 352 с.
32. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог – дошкільник. К.: Слово, 2009. 399 с.
33. Лобановська О. Вчити розуміти природу. Початкова школа. 1988. №6. С. 16 – 18.
34. Максимова О. О., Ковалюк Т. А. Змістовно-методичне забезпечення формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця, 2018. С. 65 – 69.

35. Максимова О. О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46 – 50.

36. Максимова О. О. Формування екологічної компетентності як складової готовності дитини до школи. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 1. С. 329 – 334.

37. Маркова Т. О. Про наших дітей і проблемах їх виховання: проблема взаємодії сімейного та суспільного виховання. Дошкільне виховання. 2005. № 6. С. 22 – 26.

38. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності // Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] /Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97 – 108.

39. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ, 2005. Кн. 2. Вип. 8. С. 20 – 24.

40. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку : навч.метод. посіб. К.: НПУ ім. Драгоманова, 2000. 128 с.

41. Миколаєва С. М. Юний еколог: програма і умова її реалізації в дитячому саду. М., 2009.

42. Назаренко А. І. Актуальні проблеми взаємодії дошкільного закладу і соціального середовища. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Київ, 1997. Вип. 7. С. 27 – 39.

43. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконіт, 1999. Т. 2. 910 с.

44. Олійник Н. Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2005. 20 с.

45. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Тарасенко. Київ: Слово, 2010. – 320 с.
46. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К.: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
47. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Педагогічний процес: Теорія і практика. Серія «Педагогіка». 2018. С. 65 – 70.
48. Парціальна програма «Предметне природознавство» для дітей старшого дошкільного віку. С. А. Васильєва, 2016 р.
49. Певіцина Т. О. Діяльність дошкільного навчального закладу та сім'ї з екологічного виховання дітей. Таврійський вісник освіти. 2013. № 2. С. 87 – 94.
50. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». К.: Світич, 2010. 144 с.
51. Подоляк В. О. Формування в учнів системи наукових компетентностей у галузі виробництва: Теоретико-методичний аспект: наукова монографія. Вінниця: Книга Вега, 2002. 460 с.
52. Половіна О. А., Гаращенко Л. В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язбережувальний підхід. Молодий вчений. 2018. № 8.1. С. 47 – 52.
53. Позняк-Хоменко Н. Іван Андрусак: Із дитиною треба розмовляти про все. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2583/164/91051/> (дата звернення: 01.11.2020).
54. Поніманська. Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2008. 456 с.

55. Приходько Н., Буц Л. Екологічна освіта як базова складова сталого розвитку природи і суспільства. Формування в закладі освіти компетентності екологічної грамотності та здорового життя : зб. наук. пр. Суми, 2019. С. 40 – 49.

56. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014. 452 с.

57. Пруцакова О. Л. Зміст екологічної освіти як чинник формування екологічної компетентності школярів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 362 – 370.

58. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: навч. посіб.: у 2 кн. / Упор. Варакіна З.Д. К.: Либідь, 1999. Кн. 1. 400 с.; Кн. 2. 552 с

59. Рижова Н. А. Екологічна освіта в дитячому садку. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2006, 432 с.

60. Рудницька О. Коли миші стають кольоровими. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. № 5. Київ, 2003. С. 16–23.

61. Славова М. Попелюшка літератури: теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 81 с.

62. Сидорчук Н. Г. Порівняльний аналіз понять «компетенція» та «компетентність» як складних психолого-педагогічних феноменів. Проблеми освіти : зб. наук. пр. Вінниця-Київ, 2015. С. 78 – 81.

63. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

64. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології : навч.-метод. посіб. для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ПО. Харків, 2002. 128 с.

65. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. К.: Рад. Школа, 1978. 263 с.
66. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям. К.: Радянська школа. 1973. 288 с.
67. Українська дитяча література: хрестоматія: у 2 ч.: навч. посіб. / Упор. І. А. Луценко, А. М. Подолинний, Б. Й. Чайковський. Київ: Вища школа, 1992. Ч. 1. 381 с.; Ч. 2. 286 с.
68. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т. 2. К., 1983. 359 с.
69. Федорова Т. А. Виховання у дітей дошкільного віку культури взаємодії з природою. М.: Фенікс, 2005. 167 с.
70. Франко І. Коли ще звірі говорили. Казки для дітей. Франко І. Зібр. творів: у 50 т. Т. 20. Київ: Наук. думка, 1979. С. 74–172.
71. Франко І. Фарбований лис. Київ: Веселка, 1980. 24 с.
72. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Пустовіт Н. А., Пруцакова О. Л., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. К.: Педагогічна думка, 2008. 64 с.
73. Шмалей С. В. Екологічна особистість: монографія. К.: Бібліотека офіційних документів, 1999. 232 с.
74. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посіб. К.: Вища школа, 1993. 255 с.: іл.
75. Гузь В. В. Дидактичні технології формування екологічної компетентності старшокласників у навчанні природничо-науковим дисциплінам. С. 52 – 56. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp_ped/2008_14/2_02_Huss.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
76. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

77. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 20.09.2020).
78. Deloye Y. Le civisme a l'heure de l'Europe // Cahiers francais, 1998. P. 81.
79. Foxon M. Training Manager Competencies: The standards (3rd Ed.). Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse on Information and Technology, 2003. 177 p.

Додаток А

Перспективний план проведення експериментальної діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку

№	Тема дослідження / заняття	Мета діяльності	Матеріали та обладнання	Форма організації
1	«Повітря навколо нас»	Ознайомити дітей із властивостями повітря (прозорість, легкість, рухливість)	Повітряні кульки, папірці, віяла	Колективний експеримент
2	«Чи дихає рослина?»	Формувати уявлення про дихання рослин, важливість зеленого листя	Банки, рослини, пакети, вода	Парна діяльність
3	«Чиста вода — здорова природа»	Дослідити властивості води, важливість чистоти природних водойм	Склянки, фільтри, пісок, ґрунт, вода	Груповий експеримент
4	«Ґрунт — житло для рослин»	Ознайомити з властивостями ґрунту, його значенням для росту рослин	Пробірки з піском, глиною, чорноземом, насіння	Індивідуальна робота
5	«Що любить квітка?»	Формувати розуміння потреб рослин: світло, тепло, вода	Горщики з рослинами, лампи, вода, термометр	Дослід-спостереження
6	«Дерева — легені планети»	Ознайомити з функціями дерев, пояснити користь озеленення	Ілюстрації, повітряні насоси, рослини	Бесіда + дослід

7	«Хто залишив слід?»	Розвивати вміння спостерігати за живими істотами, помічати сліди діяльності	Пісок, сліди комах, макети лісу	Природничий куточок
8	«Куди зникає сміття?»	Формувати уявлення про переробку та шкоду сміття для природи	Сміттєві пакети, органічні/неорганічні відходи	Інсценізація + дослід
9	«Живі організми в краплі води»	Ознайомити з мікроскопічним життям, привчати до охайності у поводженні з водою	Мікроскоп, пробірки, вода з водійми	Демонстраційний дослід
10	«Екологічне лото: Хто де живе?»	Закріпити знання про середовище існування тварин і рослин	Картки, природні матеріали	Ігрове заняття + обговорення
11	«Тепло чи холодно?»	Ознайомити з впливом температури на живі організми	Термометри, вода різної температури, лід, рослини	Експериментальна гра
12	«Екологічна лабораторія»	Узагальнення досвіду, проведення дослідів за бажанням дітей	Всі попередні матеріали, дитячі пропозиції	Дитяча ініціатива + аналіз

Примітки до реалізації плану:

Періодичність: 1 раз на тиждень або в інтеграції з тематичними тижнями.

Тривалість: 15–25 хвилин.

Методи: дослідницький метод, спостереження, моделювання, бесіда, гра.

Оцінювання: фіксація результатів у спільному «Щоденнику юного дослідника» (малюнки, фото, короткі розповіді дітей).